

ივ. ჯავახიშვილი

ბესეთსა და სკოლოდოს შიშის მე-16-ე
ლაქიონებზე
საქუნი

თბილისი
2006 წ.

„ყოველი უპასუხოდ დარჩენილი, რომელიმე
 თვითშეშენილი პოეტისათვის, ავტობიოგრაფიულ ნაშრომს
 იკვდის, მასპირობითი უფროსად, ქვეშევრდომი ინტერეს
 ღამ ან უპასუხოდ დარჩენილი, ყველაზე“

მ. ჯ. მ. მ.

პატივცემული მკითხველო

ივანე ჯავახიშვილის ეს წიგნი, რომელსაც ჩვენ გთავაზობთ, დაიბეჭდა და გამოქვეყნდა 1919 წ. „ქართული კლუბის“ მიერ. მას შემდეგ გარკვეულ მიზეზთა გამო იგი აღარ გამოქვეყნებულა.

დიდი მეცნიერი ამ წიგნში მისთვის წვეული პირდაპირობით და მიუკერძოებლობით გადმოგცემს იმ რთულ პერიპეტიებს, რაც სუფუქდა XVIII საუკუნის საქართველოში.

წიგნში ძირითადად ყურადღება გამახვილებულია რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე. მასში აღწერილია რუსეთის, ოსმალეთისა და სპარსეთის ის წინააღმდეგობანი, რომელთა ერთ-ერთ მთავარ სარბიელს ამიერკავკასიის ქვეყნებიც წარმოადგენდნენ. ეს წინააღმდეგობანი თავის მკაფიო გამოვლინებას პოულობდა საქართველოს და მისი მეზობელი ქვეყნების პოლიტიკურ, კულტურულ და იდეოლოგიურ ცხოვრებაში. ივანე ჯავახიშვილი ღრმა მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე აკეთებს დასკვნას, რომ რუსეთის პოლიტიკა მხოლოდ დამპყრობლურ ხასიათს ატარებდა. დიდი მეცნიერი ქართველ ხალხს აფროზილებს, დაიოკოს პირადი ენებები, ამბიციები და თავისი დიდი ენერგია დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას მოახმაროს.

ამ წიგნის გამოცემის იდეა, გარდა მისი დიდი მეცნიერული ღირებულებისა, სწორედ ისაა, რომ მოეუხმოდ გონიერებას, დაუეჭვოთ ბრძენთა შეგონებას, თორემ შემდეგ გვიან იქნება.

ჩვენს მიერ წიგნის ახალი გამოცემა ეძღვნება დიდი მეცნიერის დაბადებიდან 130-ე წლისთავს.

რუსეთ-საქართველოს ერთიერთშორისი დამოკიდებულებისა და საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ გამოცხადებული და წერილები წინათაც საკმაოდ მოიპოვებოდა, მათ შორის ხელთუფლიშვილისა და ზაველიშვილისა ცნობილი თხზულებებიც ითვლება. ამისდა მიუხედავად ამ მონოგრაფიის გამოქვეყნება განსაკუთრებით იმიტომ გადავსწავით, რომ ყველა აქამდის გამოცემულ თხზულებებში რუსეთში არსებულ პოლიტიკურ და საცენსურო პირობების სიმკაცრის წყალობით ავტორებს ისტორიული ხიმართლის სრული ხინამდვილთა და გულახდილობით გამოსთქმა არ შეუძლიათ. ეს ნაკლი უნდა შევსებულიყო და ჩემი მონოგრაფიის უმთავრეს მიზანსაც სწორედ ეს შეადგენდა. ამას გარდა ეთარცა ისტორიკოსს მე იმდროინდელი ამბების ფარული ამამოსრავებელი ძალისა და მისწრაფების სიცხადიდ გამოსაქარაუება მაინტერესებდა. თვით რუსეთ-საქართველოს 1783 წ. ხელშეკრულების განხილვაც ახალ თვალსაზრისით შეიძლებოდა და საჭიროც იყო. მკითხველი ალბად შეამჩნევს რომ ყველა ამ მხრივ ამ მონოგრაფიაში არა ერთი ახალი შეხედულებაა, ან ძველი წინანდელზე უფრო მეტის ხაზგასმულობითა და დასაბუთებით არის გამოთქმული. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ხელთუფლიშვილისა და ავალიშვილის თხზულებები რუსულად არიან დაწერილნი და სრულებით შეუწყნარებელი მდგომარეობა იყო, რომ აქამდის ასეთ დიდმნიშვნელოვან ხანისა და საკითხის შესახებ ქართულად ერთი სპეციალური ცალკე მონოგრაფია არ იყო გამოცემული. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ საქართველოს რესპუბლიკის ყოველი მოქალაქე მოვალეა თავის ქვეყნის წარსული იცოდეს, განსაკუთრებით ისეთი ხანა, როგორიც მე-XVIII-ე ს-ეა. აწინდელმა ქართველმა პოლიტიკოსმა ამ ჩვენს წარსულშიაც შეიძლება თანამედროვე მდგომარეობისთვისაც ბევრი რამე საგულისხმო და გამაფრთხილებელი ამოიკითხოს.

სტამბოლი: 1919 წ. თებერვალი-მარტი

შესავალი

აღმოსავლეთ საქართველოს საზოგადო მდგომარეობა მე-XVIII
საუკუნის დამდეგს

საქართველოს და ქართველი ერის ცხოვრებაში ეროვნული თვალსაზრისით უაღრეს გაჭირვებისა და განსაცდელის ხანად მე-XVII-ე ს. უნდა წაითვალოს. მას შემდეგ, რაც ქართლის სამეფო ტახტზე სპარსეთის შაჰმა 1634 წ. როსტომი დაამტკიცა, აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთის წამლუკავ გაელენის ასპარეზად იქცა. თვით სპარსეთის სამეფო კარზე აღზრდილი და სპარსულ-მაჰმადიანურ სწავლებლებითა და დაწესებულებათა თაყვანისმცემელი როსტომ მეფე ამ გაელენის გაერცულებას საქართველოში შეგნებულად უწყობდა ხელს. ქართული სახელმწიფო სამართლის ტერმინების მაგიერ მან სპარსულ-თურქული შემოიღო. თვით სახელმწიფო წესწყობილებაშიც მან სოგეერთი იმგვარი ცვლილება შეიტანა, რომელიც სპარსულს უახლოვებდა. სპარსული ენა და მაჰმადიანობა მეფის წაბაძულობით ქართველთა უმაღლეს წრეებში თანდათან უფრო-და-უფრო ერცვლდებოდა. ეს და ბევრი სხვაც ქართულ ეროვნულ თვითშემეცნებას და არსებობასაც კი დიდს საბრთხეს უმსადებდა.

1636 წ. რომ სპარსეთმა და ოსმალეთმა ერთმანეთს შორის მუდმივი მტრობის მოსასპობად საქართველო ორად გაჰყვეს და აღმოსავლეთი ნაწილი ოსმალთა მიერ სპარსთა უცილობელ გაელენის სფეროდ იყო ცნობილი, დასავლეთი საქართველო კი სპარსეთმა ოსმალეთს დაუთმო, დასავლეთ საქართველოშიც ოსმალეთის გაელენამ ისე ძლიერად იჩინა თავი, რომ ქართულ ეროვნულ საქმისთვის საშიში შეიქმნა.

პირადად როსტომ მეფე ქვეყნის ურიგო მმართველი არა ყოფილა: ქვეყნის კეთილდღეობაზე და ქონებრივ მოდონიერებაზე ზრუნავდა, მაჰმადიანობის-და მიუხედავად განსაკუთრებით თავის სახელოვან თანამეცხედრის მარიამ დედოფლის გაელენით ქართული ეკლესიების განახლებასაც კი მისდევდა, მაგრამ თვით ის სპარსული გაელენა, რომელსაც იგი აღმოსავლეთის საქართველოში აძლიერებდა, მთელს მის სახელმწიფოებრივ მოღვაწეობას უკუღმართობის დაღს ასვამდა და ჩვენს ქვეყნისათვის დამღუპველად ხდიდა.

ამას ერთი უფრო ახირებული გარემოება დაერთო სედ. რაკი სპარსეთის შაჰები ხშირად თავიანთ სარდლებს არ ენდობოდნენ ხოლმე, ქართველთა პირიანობა და ყიცგაუტყებლობა-კი გამოცდილებით იცოდნენ, ამის გამო ისინი თავიანთ დახლართული სამხედრო საქმეების მოწესრიგებას ქართველ მეფეებს ანდობდნენ ხოლმე. ამის წყალობით ისეთი ნიჭიერ სამხედრო პიროვნებებს, როგორიც მაგ. მეფე გიორგი XI იყო, უნებლიეთ სპარსეთის აჯანყებულ ქვეშევრდომების დამორჩილება უნდა ეკისრა და ხან ავღანისტანში ყოფილიყო, ხან ბელუჯისტანში, ხან სხვაგან საღაც-კი ამბოხება იფეთქებდა. ამიტომ ისე მოხდა, რომ ქართველ მეფეებს თავიანთ საბრძანებელში წასვლისა და მართვა-გამგეობის საშუალება არ ჰქონდათ და თავიანთი ძალა და ნიჭი სპარსეთის შაჰ-

ბის ტახტის გამაგრებისათვის უნდა შეეღწიათ. ამის გამო ისინი იძულებულნი იყვნენ თავიანთ მაგიერ მახლობელი ბატონიშვილები მეფის მოადგილედ დაენიშნათ ხოლმე საქართველოში და მათთვის მიენდოთ ქვეყნის მშრომელობა. სპარსეთის სამეფო კარი მაშინ დაუსრულებელი ევრაგობისა და ქიშობის ბუდედ იყო ქცეული. ცვალებადი იყო ხოლმე იქ გაულენა და ამასთანავე ცვალებადი იყო სპარსეთის შაჰების პოლიტიკაც ქართველი მეფეების მიმართ. ეს გარემოება მხამავდა პაერს და სრულდებოდა გამოსრულებლობის გრძნობას პქმნიდა საქართველოში. ქართველი ერი ამ დროს მართლაც უადრესს განსაცდელში იყო წაყარდნილი. მისი მომავალი სახეიროს არას მოასწავებდა, თუ რომ ის მთელს თავის სულს იტოვებდა არ მოიკრებდა და ეროვნულ განსაცდელის თავითგან აცილებას არ ეცდებოდა.

საბედნიეროდ ქართველობამ ეს შესძლო. ამ საშინელ გასატორში მან მართლაც მთელი თავისი ენერგია და შემოქმედებითი ნიჭი მოიკრიფა და გამანადგურებელ მიმართულებას წინააღუდგა. ქართული ენა რომ სპარსული სიტყვებით არ შერყენილიყო და ნამდვილი ქართული უცხოურისგან გაერჩიათ, დიდი ქართული ლექსიკონის შედგენას მიჰქეცეს ხელი. გიორგი XI-ის წინადადებით ამ გეგმა შრომა გამომწინდელმა ქართველმა მწერალმა და მოღვაწემ საბა-სულხან ორბელიანმა შეადგინა, რომელსაც მან 30 წელიწადი მოაწოდებდა. ეს შესანიშნავი ნაწარმოები ეხლაც სკიროფას განძად ითვლება მეცნიერებისათვის, მაშინ ხომ იგი ცის მანანასავით უნდა მოვლენოდა ქართველობას. უცხო ენის სეგავლენით რომ ქართული ენის ბუნება და კანონები არ შეზღუდულიყო, ქართული გრამატიკა იქმნა შედგენილი ჯერ მოკლე შანშოვანის მიერ, ხოლო უფრო გვიან ვრცელი ანტონი კათოლიკოსის მიერ.

ეროვნულ თვითშეშეცნების გამოვლინებისა და გაღვივებისათვის, განსაკუთრებით კი განმტკიცებისათვის წარსულის ცოდნას აქვს დიდი მნიშვნელობა: ისტორია ადამიანის მსოფლმხედველობას აფართოებს და იმავე დროს საჭირო სიღრმესა და საფუძვლიანობას ანიჭებს. ეს კარგად ესმოდა საქართველოს დიდებულ მეფეს ვახტანგ მე-VI-ეს (1703 - 1714, 1719 - 1724 წ.წ.), რომლის მრავალმხრივი, დაუღალავი მოღვაწეობა საქართველოს საკეთილდღეოდ ქართულ ისტორიის ერთ-ერთ საუკეთესო ფურცელს შეადგენს. ეოველს განათლებულ ქართველს რომ საშუალება ჰქონოდა თავის ერისა და ქვეყნის თავგადასავალი სცოდნოდა, მან ქართველ ისტორიკოსთა კომისია მოიწვია, რომელსაც ამის შესაფერისი შრომა უნდა გაეწია. ქრონოლოგიურად დალაგებული ქართული სხვა და სხვა საისტორიო დროის თხზულებები ძველ დროსვე ერთ კრებულად იყო შედგენილი, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ სახელით არის ცნობილი. ეს კრებული მხოლოდ მე-XIV-ე ს-ის დამდეგამდის იყო მოყვანილი. ამ სახითაც ხელთნაწერები იშვიათი საშოვარი შეიქმნა იმტომ, რომ მიმეცემული ნაწილი მტრების შემოსევის დროს დაიღუპა. ვახტანგ მეფემ შეაგროვა ყველა საუკეთესო ხელთნაწერები, აგრძელე ყველა ის საისტორიო წყაროები, რომელნიც ჯერ ამ კრებულში შეტანილი არ იყვნენ, და სიგელ-გუჯრებით, მოგროვილ საისტორიო მასალები-

სდა მიხედვით მან ამ კრებულის გაგრძელების შედგენა დაიწყო, რომ მე-XIV-ე ს-ითგან მოყოლებული საქართველოს ისტორია მე-XVIII-ე ს-ის დამდეგამდის ყოფილიყო მიყვანილი. შემდეგ ამ ნაშრომის გაგრძელება უკვე ადვილი საქმე იყო.

ეს დავალებაც ისტორიკოსთა კომისიამ შეძლებისდა გარად აასრულა იდეუც, რათგან ქართული წყაროების ძიებასა და შესწავლას შეუდგენ, ამ გარემოებამ ქართული საისტორიო მწერლობა კვლავ გამოადგოდა და გააცხოველა. იმავე მიზანს, რომელიც ვახტანგ VI-ის მიერ მოწვეულის კომისიასა პქონდა დასახული, ისტორიკოსი ფ. გიორგიჯანიძის ყრიად საგულისხმიერო და შინაარსიანი ნაწარმოებიც ემსახურებოდა. ვახტანგ მეფისავე თანამედროვე იყო ისტორიკოსი ს. ჩხეიძე. მაგრამ ამ ხნის ქართულ საისტორიო მწერლობის საუკეთესო სამკაულად ბატონიშვილი ვახუშტის განთქმული საისტორიო და საგეოგრაფიო თხზულებები უნდა ჩაითვალოს. პირველი წყაროების შესანიშნავ კრიტიკულ განხილვითა, ხოლო მეორე საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებისა, სნეუქულებისა და ტანისამოს-თაფ-საბურაყის მოკლე, მაგრამ საუცხოო მკაფიო ისტორიული მიმოხილვით არის შემკული. ორთავე თხზულებას, განსაკუთრებით საქართველოს გეოგრაფიულს აღწერილობას მეცნიერებისათვის ეხლაც თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგავს.

ქართული მოწინავე წრეები საისტორიო თავგადასავალთა და თემუბით იყვნენ გატაცებულნი. სხვათა შორის ამითაც აიხსნება ის გარემოება, რომ ამ ხანაში პოეტებმა განსაკუთრებით საისტორიო პოემების წერას მიჰყვეს ხელი. ქართული მხატვრული მწერლობის სხვა დარგებშიც ეროვნული სიმთა ჟღერა დაეტეოთ. ეს გარემოება საზოგადოებრივ პანგებზე ანღერებულს ქართულს ამ დროინდელს პოეზიას სამშობლოს გატირებული მღგომარეობის გამო წეში მწუხარების ელფერს სდებდა.

თავის ნაყოფიერი მოღვაწეობა ვახტანგ მეფემ სახელმწიფო საქმეებშიც გამოიჩინა. მას მშენიერად ესმოდა, რომ წესიერი და კარგად მოწყობილი სახელმწიფოსთვის თავი და თავი სამართალია. საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილება რომ მკვიდრ საფუძველზე ყოფილიყო დამყარებული, უნდა მტკიცედ გარკვეული ყოფილიყო ყველა დაწესებულებათა და მოხელეების უფლება-მოვალეობანი. როგორც უკვე წინათაც და მე-XIV-ე ს-შიც არსებობდა, მაგრამ დროთა განმავლობაში დაეიწეებოდა და უუერადლებოდ მიტოვებულ იქმნა, ვახტანგ მეფემ ისევე შეაგროვა წინანდელ ქართველ მეფეთა ყველა განკარგულებანი და დადგინდებანი როგორც სხვა და სხვა სახელმწიფო დაწესებულებათა, ისევე სხვა და სხვა მოხელეების უფლება-მოვალეობათა შესახებ, დააღაგა შინაარსისდა მიხედვით, მოაწესრიგა და სახელმწიფო კანონების სახელმძღვანელო წიგნად აქცია. ამ ძეგლით, რომელსაც ვახტანგ VI-ემ „დასტურდამალი“ უწოდა, ქართულ სახელმწიფო სამართლის განვითარებასა და შესწავლას მკვიდრი საფუძველი დაუდგა.

საქართველოში მართლმსაჯულების ასამაღლებლად და განსამტკიცებლად ვახტანგ VI-ემ ამ გეგარალეუ ჯერ ქართული სამართლის ყველა ძეგლები შეაგროვა, რომელიც კი ძველ დროითგან შემრჩენილი იყო, შემდეგ სხვა ერთა კანონმდებლობითგანაც გამოსარჩია სამართლის წიგნები და სამართლის ყველა ამ ძეგლების განსაკუთრებული კრებული შეადგინა, რომელსაც მისგანვე მოწვეულ ქართულ საკანონმდებლო კრების მიერ შედგენილი სამართლის წიგნი დაურთო. უკანასკნელი ნაწარმოები მაშინდელ ცხოვრების უფლებრივ კითარების უფრო შესაფერისი გამომხატველი იყო. დიდი ხანია უკვე რაც სპეციალისტებს აღნიშნული აქვთ ვახტანგ მე-VI-ის სამართლის წიგნის ღმობიერებისა და ჰუმანურ მისწრაფების უტყუარი თვისებები.

დაუფასებელია ის დიდი ღვაწლი, რომელიც ვახტანგ მეფეს, მის უფროსს, თანადროულსა და უმცროსს თანამშრომლებს მიუძღვით ქართულ ერის წინაშე. მათი წყალობით ხალხის თვითშემეცნება ფხიხული გახდა და გაღრმავდა. ყველაფერს კულტურული აღორძინების იერი დაეცყო. ხელშემწყობი პოლიტიკური ცხოვრების პირობები-და იყო მხოლოდ საჭირო, რომ ეს აღორძინება განმტკიცებულიყო და თანდათან აყვავებისა და ძლიერების ხანად ქცეულიყო. ვახტანგ მეფეს ჩრდილოეთითგან მოსულმა ერთმა ამბავმა იმედი მისცა, რომ საქართველო მალე ცხოვრების ამ ხელშემწყობ პირობებსაც ეღირსებოდა.

ეს ამბავი რუსეთითგან მოვიდა.

I თავი

რუსეთის პოლიტიკური დახმარების მოიმძღვრება ვახტანგ VI-ის დროს საქართველოში და მისი შიდა

რუსეთის სპარსეთში განსაკუთრებით ეკონომიური ინტერესები პქონდა. პეტრე დიდს უნდოდა, რომ სპარსეთის ვაჭრობა რუს ვაჭრებს ჩაეგდოთ ხელში და მთელი აბრეშუმი სპარსეთითგან რუსეთში ყოფილიყო შეტანილი. სპარსეთის ეკონომიურად ხელში ჩაგვრა რომ უფრო გაადვილებულიყო და შემდეგ უფრო ვრცელი პოლიტიკური ზრახვის განხორციელება შესაძლებოდა, პეტრე I გადასწყვიტა, კასპიის ზღვის მიდამოები ამიერკავკასიაში ჯერ თავის მფარველობის ქვეშ მოექცია, შემდეგ ქვეყანა დაეპყრა და შიგ რუსი ჯარისკაცები ჩაესახლებინა. ავღანელთა მიერ სპარსეთის დაპყრობის შიშმა თითქოს დააჩქარა ამ წადილის განხორციელება (Бутковъ Материалы I, 4-6). ამ ილუმილი გეგმის ასასრულებლად რუსეთისათვის საქართველოს სამეფოს სამხედრო დახმარება იყო საჭირო. ამიტომ პეტრე დიდმა გადასწყვიტა საქართველო და მეფე ვახტანგიც ჩაერია ამ საქმეში და რუსეთის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. პეტრე I-მა სწორედ ამგვარი საიდუმლო დაველებით 22 მარტს 1720 წ. ყოლისკო აშტარხანში გუბერნატორად გაისტუმრა. მას ვახტანგ VI უნდა დაერწმუნებინა, რომ პეტრე I მისა და ქრისტიანები-

სადმი უადრესად კეთილი განწყობილებით არის გამსჭვალული, და თანაც დაეიმედებინა, რომ რუსეთის ხელმწიფე მას მაჰმადიან ძლიერ სახელმწიფოებისაგან მფარველობას გაუწყვდა (ბუტკოვი. Материалы I, 6)".

რუსეთის ხელმწიფის ულნმა ისე ასტატურად მოაწყო და მოაწვენა საქმე ქართველებს, თითქოს პეტრე I-ს შეუტყოს ვახტანგ VI გაბატონებული მდგომარეობა, მისი შველა და დახსნა სდომნოდეს სპარს-ოსმალთა კლანჭებისაგან და სწორედ იმიტომ აპირებდეს იგი სპარსეთის წინააღმდეგ ამხედრებას. მეფე ვახტანგმა და ქართლის სამეფოს გაელენიანმა წრეებმა ეს დიპლომატიური ხრიკები სინამდვილედ მიიჩნიეს. მათ ვერ წარმოედგინათ, რომ ძლიერ ქრისტიან ხელმწიფეს გულში სხვა რაიმე იდუმალი 'სრახვა' ექმნებოდა და ვახტანგ VI დარწმუნებული იყო კიდევ, რომ რა წამს იგი პეტრე I-ს და რუსთა ჯარს მიემხრობოდა, პეტრეც თავის მხრივ მის მეთაურობით საქართველოს მტრის წინააღმდეგ გაილაშქრებდა (დ. გურამიშვილი „დავითიანი“. ს. ჭიჭ. გამ. 33)".

როდესაც ეს საკითხი სახელმწიფო დარბაზში ირწყოდა, ყველა დარბაისელნი არ იყვნენ ამ სამხედრო გეგმის მომხრენი. პირიქით 'სოგი' საღი შიარსგამსჭერეტულობით ამტკიცებდა კიდევ რომ ამ სამში წარევა საქართველოსთვის ფრიად სახიფათო და სწორედ დამღუპველი ნაბიჯი იქმნებოდა, რომლითაც ქართველთა მრავალრიცხოვანი გარეშე მტრები ისარგებლებდნენ და რუსთა ჯარის ამიერ-კავკასიაში მოსვლამდის წყენს ქუეყანას ააოხრებდნენ (იქვე 35)".

მაგრამ მეფე ვახტანგი ისე გატაცებული იყო რუსთა ხელმწიფის წინადადებით, რომ არავითარი ეჭვიც არ ებადებოდა და ღრმად დარწმუნებული იყო, რომ პეტრე I-თან თანხმობრივი სამხედრო მოქმედება საქართველოს ბედნიერებას მოანიჭებდა. ამიტომ ის და მისი თანამოაზრე დარბაისელნი დაუყოვნებლივ გადაშქრების მომხრენი იყვნენ.

რაკი მეფე თავისას არ იშლიდა, მოწინააღმდეგე წინადადებულმა ჯგუფმა ურნია მეფეს რუსთა ხელმწიფისათვის მხოლოდ ფარული დახმარება გაეწია და მარტო პატარა ლაშქრით და საიდუმლოდ წასულიყო პეტრე I მისაშველებლად (დ. გურამიშვილი. „დავითიანი“ 35). მაგრამ ვახტანგ მეფემ არც ეს ისურვა: პეტრე I-ს მიხივე მოციქულის პირით თანხმობა შეუთვალა და მსაღუბას შეუდგა (დ. გურამიშვილი იქვე 36 და Бутковъ Материалы I, 16).

2 ივლისს 1722 წ. პეტრე I-მა მეფე ვახტანგს ბორის თურქისტანოვის პირით შემოუთვალა, რომ ის მალე სპარსეთის სამსლერებს მიაღებდა

"Волынский... получили указъ дѣлать тайно приготовленія къ персидскому подходу... и склонять карталинскаго царя Вахтанга и прочихъ христіанъ къ пользамъ Россіи, устрояя ихъ въ благорасположеніи Петра I и обнадеживая ихъ въ государевомъ покровительствѣ".

"პეტრე I საქმე ვახტანგ მეფისა სცნა, მისი შველა ენება: ზღუა გაულო, დაქრა ავღანთა, სოღალს დაუნყო შენება და დაღისტანს მოხვედა ღვთის რისხვა..."

ხელმოწეიმ ვახტანგს მისწერა: მოდი მივიჩნიე მაშადლო... გიჯობს მე ზურგი მომყუდო, გულზედა გული მაშადლო და მერმე შენს მტერზედ მომიძლე..."

"...მაგრამ მტერნი შევეციტობენ, ყველა ჩვენზე ნამოდგების და ვინემ რუსნი გვიშველიან, მანამ ვენი გარდავხედების".

და ამიტომ მეფე სარქაროდ ლეკებს უნდა ღაცემოდა, ამასთანავე თავის ღაწობილ ღაშქრითურთ სპარსეთის შესიულა და იქ მოეცადა, სანამ პეტრეს მოსელის შესახებ ცნობები მოუყიდილა, თუ სად შეყრილიყვნენ ერთად (Бутковъ I. 19).

ვახტანგ მეფემ სიხარულით 30.000 - 40.000 ჯარისკაცი შეკარა, მსწრაფად განჯისაკენ გაილაშქრა და შანქორში დაიბანაკა რუსთა ხელმწიფისა და ძლიერ ღაშქრის მოუთმენლივ მომდოლინემ. 6 ენკენისთვეს 1723 წ-სა პეტრეს ეს ამბავი დარუბანდში მოუყიდა, 7 ენკენისთვეს-ი ის დაიდრა და წაყიდა, მაგრამ საქართველოს ჯართან შესაერთებლად-ი არა. არამედ შინ, აშტარხანისკენ (ს. ჩხეიძე, ჭიჭ. 34, ნებ. 330. Бутковъ. Мат. I. 30-31).

იმ დროს რუსეთი სპარსეთისადმი მხოლოდ იმ ეკონომიური გამორჩენის თვალსაზრისით ხელმძღვანელობდა, რომელიც პეტრე I, მხოლოდ თოვრიულად, გუგმის მიხედვით ეხატებოდა. მაშინ რუსეთის იმდენად მოგატრებული ეკონომიური ძალდასუ არ აქონდა, რომ მისთვის სპარსეთის ბაზარი საადებშიცემო ასპარეზად აუცილებლად საჭირო ყოფილიყო. სპარსეთში იგი თავის მრეწველობის ნაწარმოების გასაღებისათვის-ი არ შედიოდა, არამედ რუსეთის სავაჭრო მოქმედების გუგმა მხოლოდ უბრალო შეამავლობაზე იყო აგებული.

ამგვარ პირობების გამო პეტრე I-ისათვის და რუსეთისათვის სპარსეთთან იმი პირველ-ხარისხოვანი, აუცილებელი მოედენა არ ყოფილა. ამიტომაც არის, რომ პირველივე დაბრკოლების შემდგომ, რომელიც რუსთა ხელმწიფის გუგმის განხორციელებას გადაუღობა, მან ამ საქმეს უყოყმანოდ თავი დაანება და შინ დაბრუნდა.

სულ სხვა მდგომარეობაში იყო საქართველო: მისთვის რუსების მიმხრობა და იმში მონაწილეობა სპარსეთის წინააღმდეგ იმოედენად საბედისწერო და თავგანწირული ნაბიჯი იყო, რომ თუ რუსეთის ხელმწიფე ამ იმს წააგებდა, საქართველოს პოლიტიკური არსებობა უუქიდეურეს განსაცდელში უნდა ჩავარდ-

ვახტანგ მეფის, რომელსაც საქართველოს აღორძინებისათვის დაუღალავე შრომა აქონდა გაწეული, რუსეთისგან მოტყუებულსა და ყოველად უმწეოდ მიტოვებულს საქართველოვან განიზნის მეტი აღარაფერი დარჩენოდა.

ნილიყო, - მას უკან დასახევი გ'სა აღარ ექმნებოდა და ხსნა არსაითგან იყო მოსალოდნელი.

„აღმოსავლეთის ქრისტიანეთა მფარველი“ ხელმწიფე პეტრე I ამ გარემოებას ოდნავაც არ შეუფიქრია: მას ამის გამო გადაწყვეტილება არ შეუცვლია. მეფე ეახტანგი 40.000 ქართველი ჯარითურთ იღბა და უცდიდა „ქრისტეს მოყვარე“ სახელმწიფოს და ვერ გაეგო თუ რატომ „შეიქმნა დაიოვნება ხელმწიფისა“ (ს.ჩხეიძე. გიგ. 34, ნუბ. 330). დაპირებული თანხმობიერი საჩხედრო მოქმედების მაგიერ სპარსეთის წინააღმდეგ პეტრე I ეახტანგ მეფეს თავისი დუსიანი გამოსეგზავნა, რომლის პირითაც მეფეს ურცხვად ურჩევდა საქმე განეგრძო: თუ გაიმარჯვებ, მაშინ დიდად მოიგებ იმიტომ, რომ ურწმუნოთა ბატონობისაგან განთავისუფლდები და წყევანაც იქაურ ქრისტიანებზე უფლება მოგეცემაო. რუსთა ხელმწიფე მეფე ეახტანგს თითქოს იმ ცნობით ანუგეშებდა, რომ იგი ამ საქმეს სრულებით თავს არ ანებებდა და მომავალში ამ ამისათვის კვლავ მსადებას შეუდგებოდა (Бутковъ Материалы I, 31-32).

მხოლოდ ამ ამბავის გაგებისთანავე შეიტყო მეფემ დაყოვნების ნამდვილი მიზეზი, რომ „თურმე ხელმწიფე აშტარხანიდამ დაბრუნებუდიყო“ თავის ქვეყანაში (ს.ჩხეიძე. გიგ. 34, ნუბ. 330) მაშინ-კი დარწმუნდა ეახტანგ მეფე რომ ლაშქრობის მოწინააღმდეგე დარბაისელნი მართალნი იყვნენ. „შეექმნა მეფეს ჭმუნება ღიღი“, მაგრამ რაღა დროს (იქვე).

საქმე გაცილებით უფრო ცუდად დატრიალდა, ვიდრე ამის მოწინააღმდეგე დარბაისელებს გათვალისწინებული ჰქონდათ. მათაც-კი ფიქრად არ მოსვლიათ, რომ რუსთა ხელმწიფე თავის სიტყვას არ აასრულებდა და საქართველოს განრისხებულს მტრებს უმწუად მიუტოვებდა. ხანამ პეტრე I-ი ეახტანგ მეფეს შეაცდენდა და საბედისწერო ნაბიჯს გადაადგმინებდა, ოსმალეთი არზრუმის ფაშის პირით ეახტანგ VI-ეს მფარველობას პირდებოდა (Бутковъ Материалы I, 32). მას რომ სპარსეთის წინააღმდეგ რუსეთის ომში მონაწილეობა არ მიეღო და რუსეთს ცხადად არ მიმხრობოდა, ოსმალეთისაგან მაინც საქართველოს განსაცდელი არ მოელოდნა. მაგრამ რაკი ოსმალეთმა დაინახა, რომ რუსეთი სპარსეთის დაპყრობას ლაშობდა და ქართველებიც მათი მოკავშირენი იყვნენ, რუსების შიშით დაიძრა და ჯერ ერევნიტგან თავრიზამდის მთელი ქვეყანა დაიტირა, ხოლო შემდეგ გამოილაშქრა თვით საქართველოს წინააღმდეგაც (Бутковъ Материалы I, 31).

მეორეს მხრით განა სპარსეთს კი შეეძლო საქართველოსთვის მისი მოქმედება ეპატიებინა? სპარსეთის შაჰს ეახტანგ მეფესუ მოახსენეს: ის იმდენად „არის მტერი შენი“, რომ „ეყმო ხელმწიფესა რუსეთისასა“ და „ამოსწყვიტა რჯულისა შენისა მოსაყენიო“ (ს.ჩხეიძე. გიგ. 35, ნუბ. 330). საქართველო გადიდებისა და გაძლიერების მაგიერ მტრის სათარეშოდ გახდა: ქართლი აოხრდა და ოსმალებს ჩაუყარდა ხელში, ღუკებმა ხალხს ცარცვა-გლეჯა დაუწყეს. ეახტანგ მეფეს, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი, კულტურული და ეკონომიური აღორძინებისათვის დაუღალავი შრომა ჰქონდა გაწეული და ქვეყნის აღმამენებლობით იუშაობით იყო გატაცებული, პეტრე I-ისაგან ასე მოტყუებულსა და

ყოფილად უმწეოდ მიტოვებულს საქართველოთგან გახიზნის მეტი აღარაფერი დარჩენოდა. ქართლში ოსმალები გაბატონდნენ.

მაგრამ საქმე მართლ ამით არ დამთავრებულა. როდესაც პეტრე I-მა დაიწახა, რომ ოსმალეთი რუსთა სამხედრო მოქმედებით სპარსეთში იმდენად განრისხებული იყო, რომ რუსეთისათვის ომის გამოცხადებას აპირებდა, 12 ივნ. 1724 წ. მსწრაფად ოსმალეთთან 'საფი' შეკრა, რომლის პირველ მუხლში რუსთა ხელმოწევამ მოუღივლი აღმოსავლეთი საქართველო ოსმალეთს დაუთმო, თუმცა იგი მას სრულებითაც არ ეკუთვნოდა (Бутковъ. Матеріалы I, 57 гл. II, 58-59, 62-63 და მისიონ. კრუზინსკის *Tragica vertentis Belli Persici historia sub II.*

საქავალიშვილი *Присоединение Грузии къ Россіи*, მეორე გამოც. 69). ასე უკუღმართად დამთავრდა საქართველოსთვის რუსთა ხელმოწევის მიერ აღთქმული აღმოსავლეთის ქრისტიანთა „მყარეულობა“: ჯერ თავის სასარგებლოდ ქართველთა ომში ჩათრევით და შემდეგ მტრის წინაშე უმწეოდ მიტოვებითა და მტრისთვის გაცემით. პეტრე დიდმა ისეთი უმადურობაც-კი გამოიჩინა, რომ მის მიერვე მოტყუებული და გაუბედურებული მეფე ვახტანგისათვის შესაფერისი თავშესაფრისა და საცხოვრებელი ადგილის მინერა არ ნებაჲდა. როდესაც ვახტანგ მე-VI-ემ თავის ოჯახობით აშტარხანში დასახლების ნებართვა ითხოვა, პეტრე I გარისხებული იყო: დახედეთ, უბედურების დროსაც მეფე მაინც ამპარტავნობას არ იშლისო. რუსეთის მეფის აზრით, ვახტანგ VI-ე უნდა სადმე საქართველოს სამსლდერის მახლობლად დასახლებულიყო და სწორედ ასეც მოხდებოდა, აშტარხანის გუბერნატორს რომ გუელუბრევილობა არ გამოეჩინა და ხელმოწევის დაუკითხავად პეტრეს სახელით ვახტანგისათვის მისი სურვილის აღსრულება არ აღუთქვა (Бутковъ. Матеріалы I, 63).

პეტრე დიდმა ისეთი უმადურობაც-კი გამოიჩინა, რომ მის მიერვე მოტყუებული და გაუბედურებული მეფე ვახტანგისათვის შესაფერისი თავშესაფრისა და საცხოვრებელი ადგილის მინერა არ ნებაჲდა.

II თაზი

აღმოსავლეთ საძარტველოს განსაცდელი და თეიმურაზ II და
ერეკლე II ღვაწლი საძარტველოს წინაშე

საქართველო. განსაკუთრებით აღმოსავლეთი, მტრების სათარეშოდ იქცა. ჯერ ოსმალეთი, შემდეგ ნადირ-შაჰის დროს სპარსელები სცარცვამდენ და აოხრებდენ ქვეყანას. აღმ. საქართველოს სახელმწიფოებრივი მანქანა მთლად მოშალეს, ეოვედგეარი აღგილობრივი დაწესებულება მოსპეს და ჯერ ოსმალთა ფაშები, შემდეგ სპარსეთის ვეკილები განაგებდენ საქმეს. მხოლოდ ურთხილი, შორსგამსჭვრეტელი პოლიტიკისა და დაუცხრომელი თანდათანობითი სახელმწიფოებრივი აღმაშენებლობის წყალობით მეფე თეიმურაზ II-ემ და ერეკლე II-ემ და მათმა ღირსეულმა თანამშრომლებმა აღმოსავლეთი საქართველო იმ საშინელ განსაცდელს გადაარჩინეს, რომელშიაც იგი პეტრე I-ის გაღამიდე ნაყარდნილი იყო.

თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის ღვაწლი მარტო საქართველოს სამხედრო გაძლიერებითა და გარეშე მტრებისაგან უსრუწველყოფით-კი არ ამოიწვევდა, თვით იმ ღრძინ-დელი ქართველობის ცხოვრებისა და კულტურის ვითარებაც მხოლოდ გარეგან წესიერებისა და მშვიდობიანობის დამყარებით-კი არ განისაზღვრება, არამედ თვალსაჩინო შინაგანი აღმაშენებლობაც სწარმოებდა სახელმწიფოებრივ წესწყობილებასა, ეკონომიურს სფეროშიც, მეცნიერებასა და ხელოვნებაშიც საგულისხმო და ცხოველყოფელი შემოქმედება იყო.

სპარსთა და ოსმალთა გამანადგურებელი ბატონობის წყალობით გახრწნილი სახელმწიფო წესწყობილება მეფე თეიმურაზისა და ერეკლეს წყალობით განახლებული იქნა: ჯერ საგანგებო გამოკვლევების საშუალებით ქართული სახელმწიფო სამართლის სხვადასხვა სფეროები იყო შესწავლილი, ხოლო შემდეგ სწავლებოდა ხოლმე საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ცვლილება იყო საჭირო ამათუიმ დაწესებულებაში, რომ

ერეკლე II-ის ურთილი შორსგამჭვრეტელი პოლიტიკისა და დაუცხრომელი სახელმწიფოებრივი აღმაშენებლობის წყალობით აღმოსავლეთი საქართველო იმ საშინელ განსაცდელს გადაურჩა რომელშიაც იგი პეტრე I-ის გადაშეიდე ნაყარდნილი იყო.

იმ დროინდელი ცხოვრების შესაფერისი ყოფილიყო. ამ გეგმად გადახინჯული და შესწორებული-შეესებული იყო ადგილობრივი მართვა-გამგეობის საკითხი (ქიზიყისა და კახეთის გარიგება), საქალაქო მმართველობისა და თვითმმართველობის ძირითადი დებულებანი (ქალაქის მოურავის სარგო და გარიგება), კვლავ განახლებული იყო საქართველოს მეკიდრთა დროგამოშვებითი აღწერა და შემოსავლის დავთრების შედგენა. ერეკლე მეფემ მორიგი ჯარის დაწესება შემოიღო და მუდმივ ჯარის არსებობას საქართველოში საძირკველი ჩაუყარა. ამასვე დროს მოხდა ქართული სამართლის ძეგლების შესწავლა შინაარსის მხრივ და საკოდიფიკაციო მუშაობის პირველი საფეხური განვლილი იყო.

საქართველოს ეკონომიური და საფინანსო ძალის გამო საცოცხლებლად და გასაღონიერებლად ერეკლე მეფემ საქართველოს მდიდარი მადნების დამუშავება განაახლებინა, უცხოეთითგან დახელოვნებული მემადნენი დაიბარა და წინანდებურად ქართულ ლითონის ფულის მოჭრა დაიწყო.

საქართველოში ევროპულ სამეცნიერო ცოდნის გასავრცელებლად უცხო ენებითგან საუკეთესო თხზულებები ითარგმნებოდა, თანაც მეცნიერების ყოველ დარგისათვის პატარ-პატარა სახელმძღვანელოები მზადდებოდა. ამ სფეროში განსაკუთრებული ღვაწლი ანტონ კათალიკოსის მიუძღვის, რომლის ღრმა და მრავალმხრივი სამეცნიერო ცოდნა იმდენადვე გასაოცარია, როგორადაც მისი დაუღალავე ენერგია და ნაყოფიერება. ბატონიშვილი ვახუშტის შესანიშნავი კრიტიკული მიმართულების წყალობით ქართულმა საისტორიო მწერლობამაც თვალსაჩინო წარმატება გამოიჩინა. საქართველოს ისტორიის ძველი შრომა გადასინჯული იყო და წყაროების ფაქიზი სარგებლობის მხრივ ფრიად შინაარსიანი ახალი მატანიე დაიწერა. მშვენიერია თავის ღრმა აზროვნებითა და შორსგამსჭვრეტელობით პაპუნა ორბელიანის ორიგინალური საისტორიო თხზულება თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის მოღვაწეობის შესახებ, რომელშიაც ასე საუცხოოდ სჩქეფს ავტორის მამულიშვილური გრძნობა და გამოსხვევის ისტორიკოსის მიუღბომელი, ბრძენი გონება.

თვით მხატვრულს მწერლობასაც თვალსაჩინო წარმატება ემჩნევა: ძველი, უკვე დრომოტყუალი ენისა და იერის მაგიერ უკვე ახალი, ხალხურ პოეზიის საღაროთგან მომდინარე მიმართულებისა და ენის ნიშანწყალი ეტყობა. ამ მხრივ იგი ახალი ქართულ მწერლობის წინამორბედი იყო. ერთი სიტყვით ყველაფერი ცხოველმყოფელი შემოქმედებითი სულის იყო მონაბერი და მომავალ თვალსაჩინო აღორძინების მომასწავებელი იყო. ცხადია, რომ ამისთვის მხოლოდ ხელშემწყობი, მეუდრო ცხოვრება იყო საჭირო და თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის მუდმივი საზრუნავიც სწორედ ეს იყო.

III თაზი

დამოუკიდებელმა საქართველოსა და რუსეთს შორის 1783 წ.
ხელშეკრულებამდე

§1. რუსეთ-ოსმალეთის აირეალი ომი ეპატარინე II ფროს, სპარტეპოლს
ჩათრევა ამ ომში ოსმალეთის წინააღმდეგ და ამის შემდეგ

თეიმურაზ მეფეს უნდოდა რომ თავისი პოლიტიკური გამარჯვების
შედეგი სამუდამოდ უსრუწველ ეყო. ამიტომ მან იფიქრა, რომ ორ ძლი-
ერ მამადიან სახელმწიფოს, ოსმალეთისა და სპარსეთის წინააღმდეგ
პატარა ქართველ ერს და საქართველოს ძლიერი ერთგული მფარველი
მოკავშირე ესაჭიროებოდა. მას ეგონა, რომ ასეთ მფარველად სწორედ
ერთმორწმუნე რუსეთი და მათი ხელმწიფეები გამოდგებოდნენ. ამიტომ
1752 წ. თეიმურაზ მეფემ რუსთა ხელმწიფეს ელისაბედ პეტრეს ასულის
სეიმონ მაკაშვილი და ათანასე ტფილელი ელჩად გაუგზავნა და მამა-
დიან ძლიერ მესობლებისაგან მფარველობა და შეველა სთხოვა. მაგრამ
რუსეთითგან მფარველობასუ უარი მოუვიდა: რუსეთს არავითარი სურ-
ვილი არა ჰქონდა, რომ საქართველოს გულისათვის ოსმალეთს და
სპარსეთს წასმხუტებოდა. მშვიდობიანობა იყო და საქართველო მაშინ
რუსეთს არ ესაჭიროებოდა (Бутковъ. Материалы I, 240. პ. ორბელიანი. ჭიჭ.
217, ჩიჭ. 458).

მაგრამ თექვსმეტი წლის შემდგომ, 1768 წ., როდესაც ოსმალეთმა
რუსეთს ომი გამოუცხადა და რუსეთი უნებლიედ უნდა ბრძოლაში
ჩაბმულიყო, მაშინ მისთვის საქართველო რასაკვირველია ძალიან გამო-
სადეგი იქმნებოდა და ამიტომ საქართველოს არსებობაც გაახსენდა.
რუსეთის სამხედრო გეგმა ისე იყო შედგენილი, რომ ოსმალეთთან ომში
ბერძნები და სლავები და საქართველოს სამეფოებიც უნდა ყოფილ-
იყვნენ ჩათრეულნი (პროფ. ა. ცაგარელი Грамоты I, გვ. II და Бутковъ.
Материалы I, 274, 275). მაგრამ ქართველებს გარდა სხეებმა ყველამ სი-
ურთხილე და წინდახედულობა გამოიჩინეს და რუსეთის მთავრობის
დაგებულებას ქსელში არ გაეხენენ.

ამ გეგმის განსახიორციელებლად რუსეთის დედოფალმა ეკატერინე
II-ემ მინისტრთა უპირველესმა იმერეთის მეფეს სოლომონ I-ს საგანგე-
ბო მოციქულის თ-დ ხეაბუღლოვის (ქობულთშვილის) ხელით მოსწერა,
რომ რუსეთი ოსმალეთს ეომება და ეს ომი მას სწორედ უხლა საუკეთე-
სო საშუალებას აძლევს დააღწიოს თავი ოსმალთა ბატონობას. ამისთვის
მას ჯარი უნდა შეეყარა და თანაც ცდილიყო, რომ ამავე ომში ერეკლე
მეფეც გაერია და მათ ორთავეს საქართველოს შეერთებულ დაშქრო-
ბით რუსების დახმარებით ოსმალთა წინააღმდეგ ებრძოდათ (იხ. პროფ.
ცაგარელის Грамоты I, 21, 25). რუსეთის მინისტრთა უპირველესი დედ-

*...“Не принять, чтобы не ссориться съ Турками и Персами” (Бутковъ იქვე). შედ. პ. ორბელიან-
ისა და იმ დროინდელ ქართველთა ამ უარის გულუბრყვილო და მარტივი განმარტება (პ. ორბელიანი
იქვე).

ტოტლებენის მიერ მრავალრიცხოვან მტრის წინაშე მუხანათურად მარტოდ-მარტოდ იყო დატოვებული აღმოსავლეთ საქართველო.

ლისშივე ერეკლე მეფესთან ოსმალეთის დესპანები იმყოფებოდნენ, რომელნიც თავის მთავრობის პირით მხოლოდ იმას სთხოვდნენ, რომ ამ ომში საქართველო არ ჩარეულიყო. ერეკლე მეფემ ოსმალეთის ელჩები უპასუხოდ გაისტუმრა და უყოყმანოდ რუსეთს მიემხრო (Бутковъ, Материалы I, 278).

რუსეთის მთავრობამ საქართველოში ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ სამხედრო მოქმედებისათვის გენ. გრაფი ტოტლებენი გამოგზავნა ერთი ქვეითი პოლკით, 2 ასეული ცხენოსან კარაბინერებით, 2 ასეული ცხ. პეხარებით, 200 დონის ყაზახით, 300 ყალმუხით და 12 საველე "სარბა"ნით (იმან ხერხეულიძე. ჰიკ. 264, ნიუბ. 491 და Бутковъ, Материалы I, 280-281).

1770 წ. ერეკლე მეფე საქართველოს ჯარითურთ და ტოტლებენი რუხის ჯარითურთ ახალციხის საყაშოს შეესივნენ და აწყურის ციხეს მიაღწენ. სამი დღის ბრძოლის შემდგომ რუსეთის ჯარის უფროსმა მოულოდნელად ბრძოლის ველს და აღმ. საქართველოს ჯარს თავი ანება და მიუღი თავის ლაშქრითურთ უკან გაბრუნდა (ხერხეულიძე. ჰიკ. 264, ნიუბ. 491 და Бутковъ I, 281-282).

თავსარდამკემი იყო რუსეთის მხედრობის უფროსის ეს ღალატის მსგავსი საქციელი და ამიტომ „მეფე ირაკლი მრავალს ეხვეწნა“ ტოტლებენს, მაგრამ „იმან არა ესმინა“ (იხ. ხერხეულიძე. ჰიკ. 264, ნიუბ. 491). ამგვარად რუსეთისავე წყალობით და რუსთა გულისთვის ოსმალეთთან

ოფლის მაგიერ ატყობინებდა, რომ 'ზავის შეკერის დროს საქართველოს თავისუფლების შესახებაც ხელშეკრულებაში პირობა იქმნებოდა შეტანილი (პროფ. ცაგარელის Грамоты I, 24 და Бутковъ. Материалы I, 277). სოლომონსაცა და ერეკლე მეფესაც ეგონათ, რომ ესლა კი ნამდვილად ედირსუბოდენ იმ სამხედრო დახმარებას, რომელსაც საქართველო ასე დაჟინებით სთხოვდა რუსეთს. ორთავე სიხარულით ომში ჩარევის თანხმობა განაცხადეს იმ პირობით კი, რომ რუსეთიც თავის მხრივ საქართველოში საკმაოდ ჯარს გამოგზავნიდა (ბუტკოვი I, 277 - 278).

იმავე დროს, როდესაც ერეკლე მეფესთან რუსეთის ხელმოწერის ელჩი ტყვილისში ჩამოვიდა და ცდილობდა, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ ომში საქართველოსაც, ვითარცა რუსეთის მოკავშირეს, მონაწილეობა მიეღო, ტყვი-

ომში ნათრეული აღმოს. საქართველო რუსეთის ჯარის სარდლის მიერვე მრავალრიცხოვან მტრის წინაშე მუხანათურად მარტოდ-მარტოდ იყო დატოვებული. სამხედრო მდგომარეობა შეიქმნა, მაგრამ ამ უაღრეს განსაცდელის დროსაც ერეკლე მეფის დიდებულმა სამხედრო ნიჭმა იხსნა წყენი ერი და სამშობლო სხვაფერივ აუცილებელ განადგურებისაგან: მცირე ლაშქრითურთ მან სამხედრო გეგმისა და ხერხის წყალობით რუსთა მოქმედებით გათამამებული ოსმალთა მრავალრიცხოვანი ჯარი ჯერ აღვილობრივ, შემდეგ ს. ასპინძასთან საშინლად დაამარცხა და მთლად მოსპო (იხ. ხერხეულიძე კიკ. 264-266, ჩუბ. 491-492 და БУТКОВС Материалы I, 282).

სოლომონ I-ის კეატერიონე II-ემ მოსწერა, რომ ოსმალთა ბატონობიდან თავის დასაღწევად ჯარი შეეყარა და თანაც ამავე ომში ერეკლე მეფეც გაერია და ორთავეს საქართველოს შეერთებულ ლაშქრობით ოსმალთა წინააღმდეგ ებრძოლათ.

რუსთა ჯარის მიერ ევრაგულად მიტოვებულსაც მოსვენებას არ აძლევდა ერეკლე მეფეს რუსეთის „მინისტრად წარმოვლენილი“ ლეოვი და ოსმალეთის წინააღმდეგ სხვა და სხვა საბრძოლო საომრად აქეზებდა. სწორედ „ამის რჩევით“ მეფე ერეკლე 1771 წ. კელავ ახალციხის საყაშოს შეესია და ხერთვისის ციხე და ქალაქი აიღო, მაგრამ როდესაც ციხეში თავისი მეციხოვნენი შეაყენა, რუსეთის წარმომადგენელმა ამას წინააღმდეგობა გაუწია იმიტომ, რაკი ოსმალთა დიდ ჯარის მოსვლისა ეშინოდა, რომ მოვიდნენ და „ძალად აგართუან სირცხვილი არის“-ო (იხ. ხერხეულიძე კიკ. 266, ჩუბ. 492-493).

მეოერედაც 1772 წ. ლეოვმა კიდევ იმდენი მოახერხა, რომ ერეკლე მეფეს წააგონა „ერთხელ კელავ დაქარ ხვანთქრის მამულსაო“ და მანაც სოლომონ მეფეც მოიმიხრო და შეერთებულის ლაშქრით ჯერ ჯაფახეთის ახალქალაქს გარს-შემოერთებენ და სოლომონ მეფე საოფლით რომ არ გამხდარიყო, აიღებდნენ კიდევ, შემდეგ როდესაც ამ მთარულის გამო აქეთგან აიყარნენ, მთარბიუს ახალციხის, არტაანის და ჯაფახეთის ოლქები (იხ. ხერხეულიძე კიკ. 267, ჩუბ. 493).

ორთავე შემთხვევა სრულებით ცხადჰყოფს, რომ რუსეთის წარმომადგენელს თავის მთავრობის გეგმისაებრ საქართველოს დანიშნულებად ამ ომში მიწა-წყლის დატყუარაკი არ მიანდა, არამედ უმთავრესად უესეკითა და თარეშის საშუალებით ოსმალეთის მუდმივი შეწუხება,

რომ ოსმალეთის მთავრობა ამის გამო იძულებული ყოფილიყო აქ საკმაოდ ჯარი დაეხანდებინა.

როდესაც ტოტლებენი რუსის ჯარითურთ დასაყდელთს საქართველოში გადავიდა, იქ იგი სოლომონ მეფეს ქართულ ლაშქარს შეუერთდა. შეერთებულის ძალით ოსმალები შორაპნისა, ბაღდადისა და ქუთაისის ციხეებიტგან განდევნილ იქმნენ (Бутковъ. Матеріалы I, 282-284). შემდეგ ფოთის ციხე უნდა წაერთმიათ თურქებისათვის, მაგრამ ვერც ტოტლებენმა და ვერც მის მაგიერ დანიშნულმა გენ. სუხოტინმა ჯარის სიმცირის გამო ფოთის აღება ვერ მოახერხეს.

1771 წ. რუსეთის ჯარმა ჯერ ფოთს თავი მიანება, მერმე დასაყდელთს საქართველოც სრულებით მიატოვა და აღმ. საქართველოში გადავიდა სადგომად, ხოლო 1772 წ. რუსეთის დედოფალმა „წარასხნა მხედრობა თვისი მიზეზითა ამით, რომელ 'საეპყო ხონთქრისა თანა' (Бутковъ. Матеріалы I, 285-286 და ომ. ხერხეულიძე. ტიკ. 267, წუბ. 493).

ადვილი წარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში უნდა ჩაეარდნილიყო რუსეთის წყალობით ოსმალეთთან ომში ჩაბმული საქართველო, როდესაც ეკატერინე II-ის ბრძანებით რუსეთის მცირერიცხოვანმა ჯარმაც-კი საქართველო მიატოვა! თვით ხონთქარი ხომ რასაკვირველია საქართველოზე განრისხებული იყო და რაკი „განძვინდა მეფის ირაკლის ზედა“, მას არც ფული, არ ჯარები დაუსოგია, რომ ნეენი ქვეყნისთვის ომში ჩარევისათვის სამაგიერო გადაეხადა. ოსმალებმა ფულით ლეკებიც საქართველოზე აამხედრეს და ჩრდილო-აღმოსავლეთითგან დადესტნელნი, სამხრეთ-დასავლეთითგან ოსმალები ქვეყანას მოსვენებას არ აძლევდენ და აოხრებდენ (იხ. ხერხეულიძე. ტიკ. 267-268, წუბ. 494, Бутковъ. Матеріалы I, 289).

მეორეს მხრით არც სპარსეთს მოსწონებია საქართველოსაგან რუსეთის ცხადი მომხრეობა და სამხედრო მოკავშირეობა. რუსეთის მსწრაფს გაძლიერებას და გადიდებას იგი შიშის თვალთ შეჰყურებდა და რასაკვირველია, როდესაც სპარსეთის შაჰის მოადგილემ ქერიმ-ხანმა „სცნა მეფის ირაკლისაგან რუსეთის იმპერიასა საფარველსა ქვეშე შესვლა, განძვინდა ამისთვის“ და საქართველოს წინააღმდეგ ჯარითურთ წამოვიდა (იქვე ტიკ. 268, წუბ. 494).

აი რა მდგომარეობაში ჩააგდო რუსეთის მთავრობამ საქართველო თავის სამხედრო გამარჯვების გულისათვის.

ადვილი არ იყო ამგვარ ორპირ მოვლენილ განსაცდელისაგან თავის დაღწევა. როდესაც ერეკლე მეფემ ქერიმ-ხანის გამოლაშქრების ამბავი შეიტყო, „არა მცირედ მწუხარე იქმნა, კინადგან იმედუელმან რუსეთისა მფარველობისამან არა რიდა ბრძოლად ხვანთქრისა და არცა-ღა ჰმორჩილებდა მოადგილესა ყაენისასა და ამ ჟამად დაშორებული იყო მფარველობა რუსეთისა“ (იხ. ხერხეულიძე. ტიკ. 268, წუბ. 494).

რუსეთმა თავის მიზანს მიაღწია, ოსმალეთის ომის საფრთხე ზავის გამო უკვე აღარ არსებობდა. ამიტომ საქართველოსაც მისთვის მნიშვნელობა არ ჰქონდა და დანაპირებ მფარველობის გაწევა თითქოს დაავიწყდა კიდევ. სხვა საშუალება აღარ იყო, საქართველოს ისევ თავის

საკუთარ ძალით და გამჭრიახობით უნდა მოეწყო ძლიერ შეზოგბლებთან ასე მოუფიქრებლივ გაფუკტებული ღამოკიდებულება.

**§2. აღმ. საქართველოს მფრმარეობა 1773-1783 წ. პრეპლე II დამოუკიდ-
ბელი აოლიტიკის წყალოებით**

თავის ღიდ ღიქლომატურ ნიჭის წყალოებით ერეკლე მეფემ ღესპან-
ების პირით როგორც იყო ღაამშეიღა ქერიმ-ხანი და სპარსეთის მხრით
განსაცღელი საქართველოს თავითგან ააცღინა (ომ. ხერხეულიძე. ჭიჭ. 268-270, წიჭ. 494-495).

ოსმალეთის წინააღმდეგ ერეკლე მეფეცა და სოლომონიც სამხედრო
ძალით იბრძოდენ და მსწრაფი, ყოველთვის საუცხოოდ მოფიქრებულ
სამხედრო მოქმედების წყალოებით ერეკლემ ისე შეაწეხა ყარსის, ბაიაზ-
ეთისა და ახალციხის საფაშოები, რომ სულტანი იძულებული იყო სპარსე-
თის მბრძანებელისათვის ღახმარება ეთხოვა, რომ მას ოსმალეთი
საქართველოს მეფის თაუღასხმისაგან განეთავისუფლებინა. ქერიმ-ხა-
ნის თხოვნით ერეკლე II-ემ ზავი ნამოაღლო ოსმალეთის სულტანთან,
რომლისაგანაც ძერიფასი საჩუქრები და ტყეუობითგან განთავისუფლე-
ბული ქართველები მოუვიღენ (იხ. ხერხეულიძე. ჭიჭ. 270, წიჭ. 495-496 და
Бутковъ. Материалы I, 288-289).

ერეკლე მეფე კელავ მარტო თავის ქექენის ძალით შეუღღა საქართვე-
ლოს სამეფოს პოლიტიკურ მღგომარეობის განმტკიცებას და ზოგან
მოხერხებული ღიქლომატური მოღაპარაკებითა და ნაგონებით, ზოგან
თავის პირად სამხედრო ნიჭითა და ქართ. ჯარის მამაცობით, მან არამც
თუ მშვიღობიანი ღამოკიდებულება ნამოაღლო მეზოგბლებთან, არამედ
ზოგი მათგანი ისეე ყმაღ-ნაფიცად გაიხაღა. ერეკლესაგან განჯის ხა-
ნად ღადგენიღი შეშის ხანი მისი უერთგულესი მოხარკე იყო ისე, რომ
ყოველწლიური გაღასახაღის გარღა თვით განჯაში საქართველოს მე-
ფეც თავის წარმადგენელს ნიშნავღა (Бурнашевъ Картина 13), ისე რომ
„ერთი ამის (შეშის ხანის) კაცი და ერთი მეფის ირაკლისა განაგებდენ
ქაღაქსა განჯისასა“ (ომ. ხერხეულიძე. ჭიჭ. 274, წიჭ. 498). თემცა 1780 წ.
ერეენის ხანმა ასან-აღი-ხანმა ურსობა გაბეღა და ხარკის მოცემა აღარ
პსურღა, მაგრამ მეფე ერეკლემ მის წინააღმდეგ გაიღაშქრა და იგი
ღაემორნიღა: „ეყეღრა ერეენის ხანი და ღაიღეღა კიღრ. ოთხიათას
თქინამდე გარღაკეთით“ ყოველწლიურ ხარკად (ომ. ხერხეულიძე. ჭიჭ. 273, წიჭ. 497-498. Бутковъ Материалы II, 75). ამას გარღა საქართველოს
მეფემ ერეენის ხანს „განუწესა მოურავიღა თვისი მეხრანის ბატონი“. ამის შემღღომ არც ასან-აღი-ხანს, არც მის შვიღს საქართველოსთვის
აღარ უღაღატიათ, მოცემულს ფიცს და პირობას ერთგულად ასრულებდენ
(ომ. ხერხეულიძე. ჭიჭ. 273, წიჭ. 498. Бутковъ Материалы II, 75 და Бурнашевъ
Картина 14). იმას გარღა რომ „ღამორნიღებულ იყენენ ირაკლისაღმი
განჯა, ყარაბაღი“ და ერეენის ხანი, მან ისეთი სახელი მოიხეყღა, რომ
„ყოველი აღრიბეყანის (sic) ხანები ღაემორნიღნენ მეფესა ირაკლის და
მოართეეს ეღნინი და ყეშქაშნი ძერიფასინი თაერიშის ხანისაგან, ხოის

ხანისა, ურუმის ხანის, შაჰაყის ხანისა, ბაიშეთის ფაშისა და ყარსის ფაშისაგან“. დასასრულ „მრეაღლა ქურთთა მეპატრონემ“ შამადინაღამ „მისცა თავი თვისი ყმაღ“ საქართველოს და შორაგალის სულტანიც ერეკლე მეფეს „მოურთოა ყმაღ“ (ომ. ხერხეულიძე. ჰიბ. 272, ჩუბ. 496-497. Бурнашевъ Материалы 14).

IV თავი

1783 წ. ხელშეკრულება რუსეთ-საქართველოს შორის

§1. შიში ჭარბოვნის მატონი

ამ თვალსაზრისით პოლიტიკურ გამარჯვებისდა მიუხედავად ერეკლე მეფეს საქართველოს ბუდი და თავისი თავი მოლად უსრუნველყოფილად არ მიანდა. მას განსაკუთრებით ოსმალეთის გაუქმუნა აფიქრებდა დაღესტანსუ და ის ტახტის მაძიებელიც, რომელიც რუსეთითგან ჩამოუიდა და სახელმწიფოს მეუღროების დარღვევას და გამეფებას ცდილობდა. თუმცა ამ ტახტის მაძიებელის წადილი უნაყოფო გამოდგა, მაგრამ რაკი ოსმალეთის მთავრობა თავის მიწნებისათვის დაღესტანს ფულის საშუალებით საქართველოს წინააღმდეგ ამხედრებდა ხოლმე და არც სპარსეთის შაჰი შეპყრებდა ერეკლე მეფეს მოწყალეს თვალთ, ამის გამო მას მომავალი საკმაოდ უსრუნველყოფილად არ მიანდა. ერეკლე მეფე გრძნობდა, რომ მტრებისაგან თავდაცვისთვის საქართველოსათვის მუდმივი ჯარია აუცილებლად საჭირო. ამის შესანახად-კი ფული მას საკმაო არ ჰქონდა. ქვეუნის მშვიდობიანი ცხოვრება ამ გაწეულ ხარჯს აინახლაურებდა და მხოლოდ დროებითი დახმარება ესაჭიროებოდა.

ამ თავის გეგმის განსახორციელებლად მან ჯერ დასავლეთ ევროპას მიმართა თხოვნით. 1781 წ-ს ერეკლე მეფემ რომის იმპერატორს იოსებ II-ს წერილი მისწერა, რომელშიც სესხსა სთხოვდა საქართველოსა და ქრისტიანობის გადასარსენად მტრებისაგან. მაგრამ მეფის ულნი გზაში მოკვდა. ამის გამო 1782 წ. ამგვარივე თხოვნა ხელმეორედ გაგზავნა და თანაც თავის მხრივ პირდებოდა რომ, თუ იმპერატორი სესხს მისცემდა, ოსმალეთის ომის დროს იმპერატორისა და გერმანიასთან საქართველო მთელი თავის ძაღღონით თურქების წინააღმდეგ იმოქმედებდა. გამოურკვეველ მიწეზების გამო მეფე ერეკლეს არც ამის პასუხი მოსვლია (Бутковъ Материалы II, 120).

რუსეთს კი უკვე 1778 წლითაგან მოყოლებული საიდუმლო გეგმა ჰქონდა სპარსეთის შესახებ და ამის სამზადისში იყო (Бутковъ Материалы II, 70). ამ გეგმის ფარული მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ მას გადაწყვეტილი ჰქონდა კასპიის ზღვაში ასტარაბადის ყურეს პირდაპირ მღებარე კუნძული დაეჭირა და რუსთა ახალშენი, წინასწარ „მელიტონისად“, ე.ი. ფუტკართ კუნძულად წოდებული, დაეარსებინა აქეთგან რუსეთის ეაჭრობის გასაურცელელებლად თვით აღმოსავლეთ ინდოეთამდის (იქვე II, 71-72). მწარე გამოცდილებამ რუსეთის მთავრობა დაარწმუნა, რომ სპარ-

სეთში მარტო კასიის 'სლვითგან მტკიცედ ფეხის მოკიდება შეუძლებელი იყო. ამისთვის სხვა გზაც იყო საჭირო.

ერეკლე მეფესთან საქართველოში გერმანელი მოგზაური დოქტორი რაინეგსი (ცხოვრობდა, რომელმაც ვითარცა აღმოსავლეთში ნამყოფმა კაცმა ადგილობრივი ენებიც კარგად იცოდა. სხვათა შორის ქართულიც შეისწავლა და ერეკლე მეფესთან დაახლოებული იყო. რუსეთის სახელმწიფოს მხედართ-მთაფარმა, ყვლდმარშალმა თავადმა პოტიომკინმა ეს რაინეგსი საქართველოდან თავისთან დაიბარა და 1782 წ. შემოდგომას ისევ საქართველოშივე გამოისტუმრა, მაგრამ ესლა უკვე ვითარცა რუსეთის წარმომადგენელი ერეკლე მეფისა და სოლომონ მეფის წინაშე. მას საგანგებოდ დაკადებული ჰქონდა, ერეკლე მეფისათვის ჩაგვანებინა, რომ მას რუსეთის თვითმკერობელისაგან მფარველობა ეთხოვა ყოფილად (Бурнашев Материалы 118*).

ამ დროს პატარა საქართველო და მისი გირი, ნიჭიერი მეფე განმარტებული და განათლებულ ქვენიერებას ყოველ მხრივ მოწყვეტილი იყო. საქართველოს მთავრობა დარწმუნდა, რომ ამაო იყო ყოველივე მისი ცდა ევროპის სახელმწიფოებადის ხმის მისაწვდენად, რომ მოსდევებულ მტრების წინააღმდეგ იქითგან დახმარების მოლოდინი ტყუილი ოცნება იქმნებოდა. ასეთს გარემოებაში ერეკლე მეფე და საქართველოს მთავრობა რაინეგსის რწევას, რომელიც, როგორც ესლა ირკვევა თვით რუსეთის მთავრობის მიერ დაკადებული საიდუმლო მინდობილობა ყოფილა, რასაკვირველია სიამოვნებით შეიწყნარებდა. რუსეთის მეტი მომშველელი მაშინ მათ აღარავინ ეგულებოდათ და ისევ ამ ძლიერს ჩრდილოეთის სახელმწიფოს მიმართეს.

ოფიციალური თხოვნა გაიგზავნა რუსეთში.

რუსეთის მთავრობას ძალიან იამა ეს ამბავი. ეკატერინე II-ეც ამ საქმისგან რუსეთისათვის დიდს სარგებლობას მოელოდა (1783 წ. წერილი იხ. Дубровинъ. Исторія войны т. II, 11). 24 ივლისს 1783 წ. აღმ. საქართველოს და რუსეთის წარმომადგენლებმა ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს.

§2. 1783 წ. ხელშეკრულების შენაარსი და მის მიერ დამყარებული უფლებრივი დამოკიდებულება

ამ ხელშეკრულებაში განსაზღვრულია უფლებრივი დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის. მეექვსე მეხელში სახელდობრ ნათქვამია, რომ „მისი იმპერატორობითი უფლებებულებსაბა ქართლისა, კახეთისა (ქართლ-კახეთისა) და საქართველოს სამეფოებსე უსენაესს

* Въ Грузіи пребываль... докторъ Рейнегсъ, который... знакомъ былъ съ состояніемъ дѣлъ сего края... Князь Потемкинъ вызвалъ его къ себѣ и обратно отправилъ въ Грузію осенью 1782 г. въ качествѣ комиссіонера своего при царяхъ Иракліѣ и Соломонѣ... Рейнегсу поручено было подвигнуть Ираклія искать формально покровительства самодержицы Россійской, на что послѣдовало Высочайшее соизволеніе.

ხელმწიფებისა (верховная власть) და მფარველობის კეთილმოსურნეობით მიღებული თავისი და თავის შთამომავლობის სახელით აღთქმასა სდებს: 1) რომ ამ სამეფოთა ერნი მის სახელმწიფოსთან მჭიდრო კავშირში და სრულს თანხმობაში წასთვალოს და მაშასადამე მისი მტრები თავისი მტრებად მიიჩნიოს.

ამისდა მიხედვით რუსეთის ხელმწიფე თავის და თავის შთამომავლობის სახელით „უზაკეულის აღთქმით“ აღთქმასა სდებს, რომ „მოწვეალება და მფარველობა მათი ქართლისა და კახეთის (ქართლ-კახეთის) მეფეებს არას დროს არ წამოშორდებათ“ (§2). საქართველოს მეფეთა უფლება შემკვიდრეობით გადადიოდა, და რუსეთის ხელმწიფე აღთქმასა სდებდა, რომ ერეკლე მეფე და მისი შთამომავლობა მეუღამ, განუწყვეტლივ სამეფო უფლებით მოსილი იქმნებიან (§6). საქართველოს სამეფო ტახტზე მისი მეფეები შემკვიდრეობის ძალით ადიან. დამოკიდებულება რუსეთის ხელმწიფესა და საქართველოს მეფეს შორის ამ მხრივ მხოლოდ იმით გამოიხატებოდა, რომ შემკვიდრეობის უფლებით საქართველოს ტახტზე ახლად ასულს მეფეს უმაღ ეს ამბავი უნდა რუსეთის ხელმწიფისათვის ეცნობებინა და თავის დესპანის პირით საინვესტიტორო სიგელით და სამეფო ნიშნების გამოგზავნით დამტკიცება ეთხოვა. ამავების მიღებისათანავე მეფეს უნდა რუსეთის მინისტრის თანდასწრებით რუსეთის სახელმწიფოს ერთგულებისა და გულმოდგინებისა ხოლო სრულიად რუსეთის ხელმწიფეების უსენაესი ხელმწიფებისა (верховой власти) და მფარველობის ცნობის აღთქმა დაედვა (§3).

სამეფოს შინაურ საქმეების მართვა-გამგეობაში, კანონმდებლობაში და უსენაეს მართმსაჯულებაში, გადასახადების დაწესებასა და აკრუვაში საქართველოს მეფე სრულიად დამოუკიდებელი იყო (§6).

თვით რუსეთის ხელმწიფის კარზე საქართველოს მეფეს თავისი მინისტრი, ანუ რეზიდენტი პყავდა და რუსეთის ხელმწიფესაც თავის მხრივ საქართველოს სამეფო კარზე რუსეთის წარმომადგენელი მინისტრი ანუ რეზიდენტი იმყოფებოდა (§5). საქართველოს მეფეს საერთაშორისო დამოკიდებულების უფლებაც ჰქონდა, მხოლოდ იმ მხრივ შეზღუდული, რომ ამ ურთიერთობისათვის რუსეთის მინისტრ-რეზიდენტისა და მონაპირეთ-მთავართან წინასწარი შეთანხმება იყო საჭირო. სხვა სახელმწიფოების დესპანებისათვის, ან მიღებული წერილების გასაცემ პასუხის შესახებაც რუსეთის იმავე წარმომადგენლებთან თათბირი უნდა ჰქონოდა (§4).

ამ ხელშეკრულების მიზანი საქართველოსთვის იმაში მდგომარეობდა, რომ რუსეთის სახელმწიფო საქართველოს მიწაწყლისა, მესობლებისა და მტრებისაგან დაცვა-დახმარებას კისრულობდა. ამისთვის მას ქართული ლაშქრისათვის მისაშველებლად აღმოსავლეთ საქართველოში 2 სრული ბატალიონი ქვეითობა, ოთხი ზარბაზნითურთ უნდა ჰყოლოდა (ცალკე არტიკ. §2). ეს მუხლი აღმოსავლეთ საქართველოს მხოლოდ მაშინდელ სამსღერების ხელშეუხებლობას ეხებოდა.

მაგრამ ერეკლე მეფეს მარტო ამისთვის არ დაუდვია ეს ხელშეკრულება: მას უფრო ფართო და შორსგამჭერეტილი მიზანი ჰქონდა

დასახელი: ქართველობის გაერთიანებასა და სრულიად საქართველოს აღდგენაზე ოცნებობდა. ამიტომ ამ ხელშეკრულებაში მან განსაკუთრებულ მე-4-ე არტიკულად შეატანინა, რომ რუსეთის ხელმოწევა აღთქმას სდებდა ამის დროს იარაღის საშუალებით, ხოლო მშვიდობიანობის დროს თავგამოდებით ყოველგვარად ეცდებოდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს დაუბრუნებდენ და მის სამფლობელოდ დარჩენ ყველა ის ადგილები, რომელნიც მას ძველითგანვე ეკუთვნოდა. ამასთანავე რუსეთის ხელმოწევები აღთქმას სდებენ, რომ საქართველოს ამ ახლად დაბრუნებულ და შემოერთებულ ქვეყნების ხელშეუხებლობის უსრუენველყოფის თავლებობასაც კისრულობდენ (არტიკ. 2).

თავის მხრივ საქართველოს მოვალეობად პქონდა, რუსეთის სახელმწიფოს მიხმარებოდა და რუსეთის ქვეშევრდომებისადმი საქართველოში განსაკუთრებული მყარეელობა გამოეჩინა (არტიკ. 7). მაგრამ ცხადია ამით არ განისაზღვრებოდა ის სარგებლობა, რომელიც ამ ხელშეკრულებას რუსეთისთვის უნდა მიუტანა. რუსეთის მთავრობა განსაკუთრებით იმ იდეალად დიდ სარგებლობაზე ოცნებობდა, რომელსაც ასეთი წინასწარი სიამოვნებით მოულოდდა ეკატერინე II-ე.

თავდაპირველად ისე იყო გადაწყვეტილი, რომ 1783 წ. ხელშეკრულება უნდა მთელ, დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოსთან ყოფილიყო დადებული და ამ ხელშეკრულების შავად დაწერილი დუდანი სწორედ ასეც არის შედგენილი. ყველგან იქ ერეკლე მეფის სახელის გვერდით და ქართლ-კახეთის სამეფოს მოხსენების დროს დამატებულია „იმერეთის მეფე სოლომონ“, ან „იმერეთის სამეფო“ (იხ. პროფ. ა. ცაგარელის გამოც. Грамоты и др. исторические документы, относящиеся до Грузии. т. II, вып. II, გვ. 32-37 შენიშვნები). თვით სოლომონ მეფეც მოწადინებული იყო, რომ ეს ხელშეკრულება მასთანაც ყოფილიყო დადებული. მაგრამ რუსეთის მთავრობას ოსმალეთისა ეშინოდა, რომლისაგანაც რუსეთის თანხმობით დასავლეთი საქართველო ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულებისა მიხედვით ერთგვარს დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა. სოლომონ მეფესთან და დასავლეთ საქართველოსთან ამგვარივე ხელშეკრულების დადება გადაწყვეტილი იყო მაშინვე, როცა კი ამისათვის ხელშემწყობი გარემოება იქნებოდა (Бутковъ Материалы II, 135).

რა თვისების საერთაშორისო დამოკიდებულება მიყარებოდა 1783 წ. ხელშეკრულებით აღმ. საქართველოსა და რუსეთის სახელმწიფოს შორის? ამის შესახებ მეკლკვართა შორის სრული თანხმობა არ არის.

ბრიუსელის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის ცნობილი პროფესორი ერნესტ ნაისი (Ernest Nys) იმ აზრისაა, რომ რუსეთსა და საქართველოს შორის 1783 წ. მეგობრობისა და კავშირის ხელშეკრულება იყო დადებული. იგი ამბობს: „C'était un traité, d'amitié et d'alliance ou se trouvaient les formules les plus expressives du respect que le gouvernement russe prétendait manifester pour les droits des Géorgiens“.

ბერლინის უნივერსიტეტის განთქმული პროფესორის ფონ ლისტცკის სიტყვით-კი ეს ხელშეკრულება რუსეთის პროტექტორატს და სუვერენობას ამყარებდა საქართველოზე, რომელიც შინაურ მართვაგამგეობა-

ში, კანონმდებლობაში და საეკლესიო სფეროში თემიც სრულებით დამოუკიდებელ, მაგრამ მაინც მის ვასალურ სახელმწიფოდ ხდებოდა (Die völkerrechtliche Stellung der Republik Georgien. Ein Gutachten von Professor von Liszt-Berlin. Als Manuskript gedruckt. გვ. 2). თითქმის იგივე აზრი გამოთქმული აქვს ზაველიშვილსაც თავის წიგნში „Присоединение Грузии к России“. მას აღნიშნული აქვს, რომ ის პოლიტიკური დამოკიდებულება, რომელიც საქართველოსა და რუსეთს შორის 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით შეიქმნა, არც ვასალურ დამოკიდებულებას წარმოადგენს, არც პროტექტორატს, მფარველობას, არამედ ერთსა-და-იმავე დროს მფარველობაც, პროტექტორატიც იყო და ვასალური დამოკიდებულებაც (იხ. მეორე გამ. გვ. 141 და 143).*

მ. ხელთუყდიშვილის აზრით 1783 წ. რუსეთს საქართველოს მიმართ წმინდა პროტექტორატის უფლება და მხოლოდ მფარველობა მიენიჭა (Вступление Грузии в составъ Россійской имперіи, 1901 წ. გვ. 88 - 89).

ასეთი აზრთა სხვადასხვაობა იმ გარემოებით აიხსნება რომ ხელშეკრულება ყოველმხრივ სრულს იურიდიულს ნაწარმოებს არ წარმოადგენს და იქითგან თანამედროვე საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის თვალსაზრისით თვითოეულ შემთხვევანოვან შეხედულებებს გასამართლებლად საბუთის მოყვანა შეიძლება.

მაგრამ წარსულის საკითხების დაფასება, თუნდაც ეს საკითხი სამართლის მეცნიერების სფეროს ეხებოდეს, თანამედროვე სამეცნიერო ნორმების მიხედვით-ი არ შეიძლება, არამედ ამისთანა შემთხვევებში ისტორიული თვალსაზრისი აუცილებელი და ერთადერთი უტყუარი გზა არის. თუ გამორკვეული იქმნება რა თვისების დამოკიდებულების დამყარება მსურდათ საქართველოს და რუსეთის მთავრობებს, როდესაც 1783 წ. ხელშეკრულებას ხდებდენ, და თანაც გვეცოდინება, თუ რა სახელს უწოდებდენ იმ დროინდელი ქართველები და რუსები ამ დამყარებულ საერთაშორისო დამოკიდებულებას, მაშინ თვით საკითხიც არსებითად გამორკვეული იქმნება.

შემოთქმულითგან უკვე ცხადია, რომ საქართველო რუსეთისაგან დახმარებას და „მფარველობას“ ითხოვდა. იმ სრულრწმუნებულების ქაღალდში, რომლითაც მეფე ერეკლემ თავის დესპანებს ხელშეკრულების დადება მიანდო, ნათქვამია, რომ ისინი უნდა ცდილიყვნენ აღმოს. საქართველოს მეფეების „მიღებისათვის... მფარველობასა კვეშე იმისის იმპერატორებისათვის დიდებულებისასა“ (პრ. ა. ცაგარელის Грамоты II, 99). თვით რაინგსაც რუსეთის მთავრობისაგან, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სწორედ ისეთი მინდობილობა ჰქონდა, რომ ერეკლე მეფისათვის რუსეთისაგან მფარველობის თხოვნა ერჩია. რუსეთის იმ დროინდელი ელჩი საქართველოში იმ დამოკიდებულებას, რომელიც 1783 წ. ხელშეკრულებ-

* „Была-ли Грузія (отъ 1783-1801 г.) въ вассальной зависимости отъ Россіи, или находилась подъ ея протекторатомъ? Ни то, ни другое, или, лучше сказать, одновременно и то и другое“ (გვ. 141). „Итакъ, разбираемый случай не подходит ни подъ понятіе вассальности, ни подъ понятіе протектората - въ строгомъ смыслѣ, и подходит одинаково и подъ одно, и подъ другое, если разумѣть ихъ болѣе общо“ (გვ. 143)

ის ძალით დამყარდა, „მფარველობას“ „მფარველობით უფლებას“ („Покровительство“ „покровительствующая власть России“) უწოდებს (Бурнашев. Картина 11-12, 15, 18). მას აღნიშნული აქვს, რომ საქართველოს მეფეები „ყოველთვის ერთმორწმუნეობის გამო დახმარებას და მფარველობას“ ეძებდნენ სრულად რუსეთის ხელმწიფეებისაგან („Всегда искали по единовѣрію помощи и покровительства Всероссийскихъ Великихъ Государей“ იქვე 18).

უფრო ღიღინიშვნელოვანია ის საბუთი რომელიც 1783 წ. ხელშეკრულების შედგენის დროს ოფიციალურად თვით რუსეთის დედოფლის ეკატერინე II-ის ბრძანებით სახელმძღვანელოდ იყო დაწერილი. ამ საბუთებს სათაურად აქვს „Высочайше указанные основанія для заключенія Русско-Грузинскаго Трактата“.

იქ სრულებით გარკვევით ნათქვამია, თუ რა თვისების ხელშეკრულება უნდა დადებულყო და რაგვარი უფლებრივი დამოკიდებულება უნდა დამყარებულიყო ამ ხელშეკრულებით რუსეთის მთავრობის სერვილისაებრ საქართველოსა და რუსეთს შორის. ამ საბუთში სწერია: „Мнѣніе Ея Величества было... заключить съ Грузинскими Царями союзный трактатъ, не именуя ихъ поданными, но союзниками отъ Имперіи Всероссийской покровительствуемыми“ (პრ. ა. ცაგარელი Грамот. II, в. II, 30) „მის უდიდებულესობის აზრი იყო, რომ ქართველ მეფეებთან (ე. ი. ერეკლე II-სთან და სოლომონთან) დადებულყო მოკავშირეობის ხელშეკრულება ისე, რომ ისინი ქვეშევრდომებად კი არა, არამედ სრულიად რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშე მყოფ მოკავშირეებად ყოფილიყვნენ წოდებულნი“.

იმასე მკაფიოდ წადილისა და აზრის გამოთქმა შეუძლებელია.

საქმარისია 1783 წ. ხელშეკრულება გადაიკითხოს აღამიანმა, რომ დარწმუნდეს, თუ როგორის სისწორით აქსრულებიათ რუსეთის დედოფალის ეკატერინე II-ის სემომოყვანილი დაფალება: არსად მართლაც საქართველოს მეფის და ქართველ მოქალაქეთა შესახებ რუსეთის ქვეშევრდომობის ხსენებაც არ არის. სამაგიეროდ ისევე, როგორც თვით რუსეთის ხელმწიფესაც პსურდა, იქ ნათქვამია, რომ რუსეთის ხელმწიფე პირადადაც და თავის შთამომავლობის მაგიერადაც აღთქმასა სდებს საქართველო რუსეთის სახელმწიფოსთან „მჭიდრო კავშირში და სრულს თანხმობაში მყოფად ჩასთვალოს“ და მისი მტრები თავის მტრებად მიიჩნიოს.

მეორე მხრით ისიც ყრიად საყურადღებოა, თუ როგორ უყურებდა ერეკლე მეფე ამ ხელშეკრულებას და რანაირ დამოკიდებულებად სთვლიდა იმ მდგომარეობას, რომელიც ამ ხელშეკრულების დადების შემდეგ შეიქმნა? როგორც ქვეით თავის ადგილას აღნიშნული იქმნება, ერეკლე II-ემ ეითარცა სრულიად საქართველოს უზენაესმა მეფემ დასაუღლო საქართველოს მეფისა და მთავართა თხოვნით იკისრა მათთვისაც ისეთი უფლებრივი დამოკიდებულება მოეპოვა რუსეთთან, როგორიც თვით მას ჰქონდა 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით. ამის შესახებ ერეკლე მეფის წერილობითი განცხადებაა შენახული და სწორედ ამ საბუთით-

გან ნათლად სწანს მისი აზრი რუსეთ-საქართველოს შორის მეოფე უფლებრივი დამოკიდებულების შესახებ. მას ნათქვამი აქვს: ეკისრულობ „შეამგობითა წემით მოგიპოვოს მფარველობა და კავშირი უწუნაესი საიმპერატორო მთავრობისა“-ო. ხოლო იქ სადაც იმერეთის მეფე, სამეგრელოს მთავარი და გურიელი თავის მხრითაც აღთქმას უდებდენ, რომ ამ ფარგლებში რასაც-კი ერეკლე მეფე გააბრებდა, უთუოდ შეიწყნარებდენ, მათ ნათქვამი აქვთ: „უწანაეს საიმპერატორო მთავრობის მფარველობა და კავშირი თქვენის უმაღლესობით წეწნდა სასარგებლოდ მოპოვებული მოვალე ვარ მივიღო“-ო (იხ. პრ. ა. ცაგარელის *Грмоты II, 8. II 69*).[•] ამგვარად სრულებით ცხადია, რომ ერეკლე მეფეც, სოლომონ მეფეც და მთავრებიც ყველანი დარწმუნებული იყვნენ, რომ საქართველოს რუსეთთან პქონდა მხოლოდ „მფარველობა და კავშირი“.

მაშასადამე 1783 წ. ხელშეკრულება თვით ხელშემკერდელ მხარეებს „მფარველობითი მოკავშირეობის“ ტრაქტატად მიიჩნდათ და წვეწც არაერთარი უფლება არა გვაქვს გვერდი ავუხვიოთ მათს ცხადად გამოთქმულს ამ ნებისყოფას და იმ ზოგიერთი განსხვავების გამო, რომელიც თანამედროვე მეცნიერებასა და მაშინდელ უფლებბრივ შეხედულებათა შორის არსებობს, 1783 წ. ხელშეკრულება სხეა თვისების საბუთად ნათვადილთ.

V თავი

1783 წ. ხელშეკრულების შედეგი

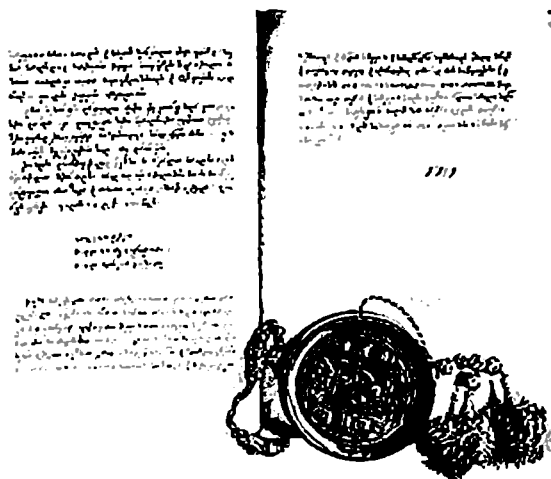
1783 წ. ხელშეკრულებას საქართველოსთვის სარგებლობა არა მოუტანია, „სიანი-კი აუარებელი. პოლიტიკური მდგომარეობა გაუმჯობესების მაგიერ საშინლად გაუარესდა. ხმა ამ ხელშეკრულებას და რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობას დიდი პქონდა, საქმით კი ძალიან მცირედი იყო ის დახმარება, რომელიც რუსეთის მხრით საქართველოს აღმოეჩინა. ხელშეკრულების თანახმად საქართველოში 2 ბატალიონი რუსის ჯარი მოვიდა. სამაგიეროდ შეეკმნათ „შიწნეულობა მხედრობისა გამო რუსეთისა“ აღერბუჯანის ხანებს, რომელთაც წინათ, როგორც აღნიშნული იყო, მეფე ერეკლესთან კარგი განწყობილება პქონდათ. მათ სადი აღდლოთი იგრძნეს, რომ საქმე მარტო საქართველოს მფარველობით არ გათავდებოდა და ამას აუცილებლად მოპეებოდა მათი „დაპქრობა ძალითა როსიის მხედრობისათა“. ამ მოსალოდნელ განსაცდელის წინაშე აღერბუჯანის ხანებმა ერთიერთმანეთის მტრობა დაივიწყეს და შეეკმნათ ერთიერთმანეთისადმი დაფარვით „დინ-თასლიბისა თანხმობა“ (იხ. ხერხეულიძე ზიგ. 274, წიგ. 498. Бутковъ. Матеріалы II, 132. Бурнашевъ Картина 15-16).

არაფრად მოეწონათ საქართველოს რუსეთთან დაკავშირება ოსმალებს და ახალციხის ფაშას სულეიმანსაც. წინათ მასაც ერეკლე

[•] „Доставить Вамъ покровительство и союзъ верховныя Императорскія власти черезъ посредство ходатайства Моего“.

^{••} „Покровительство и союзъ верховныя Императорскія власти снискиваемая В. В. къ нашему благу, обязаны принять“.

მეფესთან კარგი დამოკიდებულება აქონდა, 1783 წ. ხელშეკრულებამ ისიც დააფრთხო და საქართველოს მეფის მტრად აქცია (ამ. ხერხეულიძე გიგ. 274, წიგნ. 498). ოსმალეთში თავის ჩვეულებრივს ხერხს მიჰმართა და ყუღით დაღესტანიც აამხედრა საქართველოს წინააღმდეგ (Бурнашевъ Картина 16). „სულეიმან ფაშამ მოუწოდა დაღესტნის ომარ-ხანს, ხუნძახის ბატონს“, და ისიც 30000 ჯარით კახეთს შემოესია (ამ. ხერხეულიძე იქვე).

1783 წ. ხელშეკრულების წყალობით საქართველო გაძლიერების და გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფის მაგიერ სამის მხრით მტრებით შემორტყმული გახდა.

თვით ერეკლე მეფის უერთგულესი ემად-ნაფიცი და მეგობარი შუშის ხანიც-კი რუსების შიშით საქართველოს მეფეს გაღუფა და გადაემტერა. მისი წაგონებით განჯელებმა ერეკლე მეფის მიერ დანიშნული განჯის გამგე გამოაძევეს (იქვე). ეაზახისა, შამშადილისა და შამქორის ულებიც, რომელთაგან საქართველოს 6000-მდე საუკეთესო ცხენოსანი მებრძოლი ემატებოდა ხოლმე, ამავე პოლიტიკურ მიხედვით გამო შუშის ხანს მიემხრენ და მტრობა დაიწყეს (Бурнашевъ Картина 16).

დაღესტნელების შემოსევა რომ უაქვეყნია ერეკლე მეფემ სექტ. 1787 წ. ქართული და რუსული მხედრობითურთ განჯის წინააღმდეგ გაილაშქრა. სრული გამარჯვება იყო მოსალოდნელი, რომელსაც ერეკლე მეფის წინანდელი სახელი უნდა აღედგინა. მაგრამ სრულებით მოულოდნელად რუსის ჯარის უფროსის მინისტრ-რუსილენტს ბურნაშევის პოტიომკინისაგან საქართველოთგან დაბრუნების შესახებ ბრძანება მოუვიდა. მან განუცხადა მეფეს, რომ „დღესვე უნდა გავებრუნდეთ“ და რამდენი არ სთხოვა ერეკლემ, რომ ღაშქარობის დამთავრებამდის მაინც მოეცადა, არ დარჩა: სანქტაროდ აიყარა და გამობრუნდა ტყვილისისა, კენ, ხოლო იქთგან რუსეთში გაემგზავრა მთელი ჯარით (ამ. ხერხეულიძე გიგ. 275-276, წიგნ. 499. Бутковъ. Материалы II, 194-195).

1783 წ-ის ხელშეკრულების წყალობით საქართველო გაძლიერების და გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფის მაგიერ სამის მხრით მტრებით შემორტყმული გახდა და გარეუწყებელი საომარ განწყობილებაში

ჩაუარდა იმ თავისი მეზობლებთანაც, რომელნიც წინათ მისი ერთგული მოკავშირენი იყვნენ. თუთი ერეკლე მეფეც და მმართველი წრეები ხედავდნენ, რომ ამ პოლიტიკურ ნაბიჯის გამოსისობით საქართველო ისეთი საშინელს განსაცდელში ჩაუვარდა, რომლის მსგავსში შამ-აბა-სის შემდგომი არ ყოფილა (Бутковъ. Материалы II, 188).

ოსმალეთმა ახალციხის ფაშის პირთი ერეკლე მეფეს შემოუთვალა, რომ ოღონდ ის რუსეთის ჩამოქშორებოდა და რუსის ჯარი საქართველოთგან გაესტუმრებინა, და არამც თუ წინანდელი კეთილ-მეზობლური დამოკიდებულება საქართველოსთან აღდგენილი იქმნებოდა, არამედ გაცილებით უფრო მეტს სარგებლობასაც კპირდებოდა. ერეკლე მეფემ უარი შეუთვალა. ამის გამო 1786 წ. თურქები ფოთისა და ბათუმის გამაგრებას შეუდგნენ. 12000 დაღესტნელიც საქართველოს წინააღმდეგ იყო მათ მიერ ნაქირაუბი.

ერეკლე მეფე რწმუნდებოდა, რომ რუსეთის დახმარება და მფარველობა იმდენად მცირედი (სულ 1800 ჯარის კაცი) იყო, რომ ის ვერაფერს უშველიდა. ამიტომ რომ ქვეყანა მოსალოდნელ შემოსევისაგან და ოსმალეთის გულისწყრომისაგან ეხსნა, იძულებული იყო ახალციხის ფაშისათვის დასაყვების პირობად აღეთქვა, რომ ის მეტს რუსის ჯარს საქართველოში აღარ შემოიყვანდა. მაგრამ ოსმალეთმა ეს საკმარისად არ დაინახა და ამ დაპირების ასრულების საწინდრად 12 საექეთესო თავადთა საგვარეულოთგან ორი წარმომადგენელი ამანათად მოითხოვა. ერეკლე მეფე იმდენად უმწუო მდგომარეობაში იყო, რომ იძულებული გახდა 1787 წ. ივნისში ეს მძიმე და დამამცირებელი მოთხოვნილება აესრულებინა (Бутковъ. Материалы II, 191-193).

რუსეთმა თავისი ჯარი საქართველოთგან იმიტომ გაიყვანა, რომ იძულებული იყო ოსმალეთთან ომში ჩაბმულიყო. ერთ-ერთ მიზეზად, რომელმაც ოსმალეთი რუსეთის მტრად აქცია და ომი გამოიწვია, რუსეთის საქართველოში მფარველის სახით შემოსვლა იყო. 15 ივლისს 1787 წელს ოსმალეთმა რუსეთის დესპანს გადაჭრით მოსთხოვა, რომ მას საქართველოსთვის თავი დაენებებინა და ამ ქვეყნისა და სახელმწიფოს საქმეებში აღარ გარეულიყო. მალე ოსმალეთმა რუსეთის წინააღმდეგ მტრული მოქმედება დაიწყო კიდევ, ხოლო 7 ენკ. 1787 წ. რუსეთმაც ოსმალეთს ომი გამოუცხადა (Бутковъ. Материалы II, 198).

ასეთ პირობებში იმ მცირედ ჯარის გაყვანის მაგიერ, რუსეთისგან, ვითარცა მფარველის მხრივ, სრულებით ბუნებრივი იყო საქართველოსთვის უფრო მეტი ჯარის მოშველება იმიტომ, რომ რაკი უთანხმოების ერთ-ერთ მიზეზად საქართველო ითვლებოდა, ოსმალეთის მხრით ამ ქვეყნის წინააღმდეგ მტრული მოქმედება თავისთავად მოსალოდნელი იყო. მაგრამ რუსეთის სამხედრო შტაბმა სამოქმედო გეგმა ისე შეადგინა, რომ ოსმალეების წინააღმდეგ ბრძოლა ამ მხრითგან განსრახული არ იყო. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ საქართველო მიატოვა და გადასწყვიტა, რომ საქართველოსთვის უკეთესი იქნებოდა თავის ძალით და წინანდელ მშვიდობიანი კავშირის აღდგენით თავისი თავი ამ ომის

დროს ოსმალეთისაგან უსრუნველ იყო (Бутковъ. Матеріалы II, 196).^{*} ასე უცნაურად, სხვა არა იყოს რა, მსჯელობდა საქართველოს „მფარველი“ რუსეთის სახელმწიფოს მთავრობა, რომლის თაოსნობითაც, როგორც ვიცით, დადებული იყო 1783 წ-ის ხელშეკრულება ეგოლენ მშვენიერ სასეიმო აღთქმებით აღსავსე.

რუსეთის მთავარსარდალმა და ფელდმარშალმა თავად პოტიომკინმა კიდევ იმდენი ურცხვობა გამოიჩინა, რომ 1788 წელს ასე უმწოდ მიტოვებულს საქართველოს მეფესა ერეკლე II-ეს აქეზებდა, რომ მას სოლომონ მეფესთან შეთანხმებით ოსმალთა წინააღმდეგ ემოქმედა. მაგრამ მეფის გული მწუხარებისა და წყრომისა ცეცხლით იყო მოცული და მწარე გამოსცდილებამ მას უკვე საკმაოდ თვალი აუხილა, რომ ასეთ უცნაურ რჩევისათვის ყური ეთხოვებინა (Бутковъ. Матеріалы II, 197).

VI თავი

ბრესტის მიერ მიცოჯმულ საქართველოს მდგომარეობა

საქართველო ისევ მარტოდ-მარტო დარჩა. ერეკლე მეფემ ამ გაჭირვებულ მდგომარეობაშიც იმდენი ღიპლომატური ნიჭი გამოიჩინა, რომ აბოპოკრებული მტრები დააშოშმინა და მეზობლებთან შედარებით მეუღრობა ჩამოაგდო (Бутковъ. Матеріалы II, 197, 277-278, 282, 293). ამასთანავე მან ძლევამოსილ სამხედრო მოქმედებით 1788 წ. განჯაც დაიმორჩილა (იქვე II 278-283). განჯაში გაქცეული შამშადილისა და ეასახის ელნიც ისევ საქართველოში დაბრუნდნენ (იქვე II, 278).

1790 წელს საქართველოს მეფე-მთაერების სრული შეთანხმება მოხდა და მათ შორის ერთობის კავშირი იყო შეკრული. „ვინაიდან ყოველთავე იყერიელთა მსახლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა, ოდიშისა და გურიისასა აქეთ ერთმორწმუნეობა, არიან ძენი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მკონებელნი, აქესთ სიყვარული ვითარცა სისხლით ნათესაეთა და მოყვრობით შეკრულთა ურთიერთთა შორის, ამისთვის წევნ ზემოხსენებულნი ქვეყანათა იყერისათა მეფენი და მთავარნი, დამამტკიცებელნი საუკუნოისა პირობისა... აღესთქვამთ მტკიცესა ამასა ერთობასა“ (პრ. ა. ცაგარელის Грамоты II, 1. გვ. 183-184).

ამ ხელშეკრულებით საქართველოს განცალკევებული ნაწილების პოლიტიკური ერთობა მყარდებოდა კავშირის სახით. ამ კავშირს ერთი უზენაესი თავი ჰყავდა, რომელიც უაღრესი ხელმწიფებით იყო მოსილი. საქართველოს სამეფო-სამთავროთა კავშირის ასეთ თავად ქართლ-კახეთის მეფე იყო ცნობილი. იგი კავშირის დანარჩენ ნაწილების წარ-

^{*} „Причины побудившія къ выводу изъ Грузіи російскихъ войскъ заключались во многихъ статьяхъ: 1-я, что въ планѣ войны вновь открывшейся съ Турками не было предположено дѣйствовать противу ихъ въ сей сторонѣ; 2-я, что царю Ираклію удобнѣе будетъ въ теченіе сей войны обезопасить себя чрезъ возобновленіе прежнихъ своихъ союзовъ, разрушившихся единственно пребываніемъ въ землѣ его російскихъ войскъ“... (იქვე)

მომადგენლებს შემდეგს პირობას უდებდა: ჩვენ „მეფე ქართლისა, კახეთისა და სხვათა ირაკლი მეორე... გარწმენებთ ყოვლისა საიმერეთოსა მეფესა... სოლომონსა და მთავარსა ოდიშისა და სხვათა სამთავროთა დადიანს გრიგოლს და მთავარსა გურიისასა სვიმონს და ერთობით თავადთა, აზნაურთა და ერთა“ დასაყვლეთ საქართველოსათა, რომ „ყოყო მწადნელი ბედნიერებისა თქვენისათვისა და დაცვაჲ ძეთა იმერეთისათა (ე. ი. ღიზი იმერ.) ვითარცა მამა სასოგადო მათი“ და „უკეთუ აღსდგეს მტერი ვინმე თქვენსედა დიდი ანუ მცირე, მხედრობითა წემითა ანუ სხეითა ძალითა, სიტყვითა და საქმითა... მზა ვიყო შემწეთ თქვენდა“ (იქვე II 1, გვ. 183-184).

მაშასადამე კავშირის თავი მოეპაღე იყო მოთელი საქართველოს დაცვასა და კეთილდღეობაზე ეხრუნა და მთელი თავისი სამხედრო, თუ დიპლომატიური, ან სხვა გეგარი ძალა შეეწირა ამ მიზნის მიღწევისათვის, თავის მხრით დასაყვლეთი საქართველოს ყველა მეფე-მთავრები ამ კავშირის თავის, ქართლ-კახეთის მეფის, უსენაესს უფლებასა და ხელმწიფებას აღიარებდნენ. ეს გარემოება კავშირის ყველა წევრებს იმერეთის მეფეს სოლომონ II-ესა, სამეგრელოს მთავარს გრიგოლს და სვიმონს გურიის მთავარს სათითაოდ საკუთვრივ აღნიშნული აქესთ: „თქვენი უმაღლესობის უსენაესხელმწიფებას მამებრ – საგონებლობითს აღვიარებ“-ო (იქვე Грамоты II в II 6).“

რუსეთმა, რომ ოსალეთთან ომი გაათავა, 1792 წ. თვალი კვლავ სპარსეთისაკენ იბრუნა. სპარსეთში თანდათანობით აღა-მაჰმედ-ხანი ძლიერდებოდა. 1786 წ. აღა-მაჰმედ-ხანმა, როცა ჯერ კიდევ თავის მეტოქეებთან ბრძოლა პქონდა, ერეკლე მეფეს შემოუთვალა, რომ ის მისი მეგობარია და მასთან კავშირის შეკერა სწადიან, მოუღ აღერბეიჯანსაც კი მის სრულუფლებიან მართვა-გამგეობაში გადმოსცემდა, ოღონდ მისთვის რუსეთის ხელმწიფის კეთილგანწყობილების მოპოებაში დახმარებოდა (Бутковъ. Матеріалы II, 301). პირველ ხანებში რუსეთი მას ღიდის ყურადღებით ეპყრობოდა კიდეც (იქვე II, 304-305). მაგრამ იმავე დროს რუსეთის მთავრობა მის მოქიშპეს გილანის მმართველს მურთუზ-ყული-ხანსაც მყარეელობას უწევდა და ეხმარებოდა იმიტომ, რომ ის თავისი თავის გასაძლიერებლად რუსეთის ქვეშევრდომობის მიღების სურვილის გამოჰქლავნებასაც-კი არ დაერიდა (იქვე II, 304). ეს რასაკვირველია არაფრად მოეწონა აღა-მაჰმედ-ხანს, მან ბრძანება გასცა, რომ გილანი აეღოთ, მურთუზ-ალი-ხანი მოეკლათ, რუსთა ახალშენი ენსულში მოესპოთ და რუსის ქვეშევრდომები აეკლათ (იქვე II, 309), მრავალგისი ბრძოლის შემდგომ მურთუზ-ალი-ხანი იძულებული იყო სპარსეთითგან გაქცეულიყო და რაკი ამაში მას რუსები ეხმარებოდნენ, აღა-მაჰმედ-ხანსა და რუსებს შორის მტრული განწყობილება წამოვარდა (იქვე II, 323-326).

1791 წ. აღა-მაჰმედ-ხანმა აღერბეჯანში გაილაშქრა იქაურ ხანების დასამორჩილებლად და იმათაც შიშით მძეელები მისცეს და ყოველწ-

ლოური ხარკი დაიდეს. ჯერი შემდეგ ყარაბაღისა და ერევნის ხანებზე მიღვა. ორთავემ ალა-შამშედ-ხანის მოთხოვნილება უარჰყვეს. ერევნის ხანმა იბრაჰიმ-ხანმა თანაც შეუთვალა, რომ ის საქართველოს მეყის ერეკლე II-ის სრულს მორჩილებაშია და სწორედ ამიტომაც არ შეუძლიან ალა-შამშედ-ხანის მოთხოვნილება აასრულოს. ამ უკანასკნელს გადაწყვეტილი ჰქონდა ორთავე ხანი ძალით დაემორჩილებინა. ასეთ გარემოებაში სრულებით ბუნებრივი იყო, რომ ერეკლე მეფეს ალა-შამშედ-ხანის შემოსევის მოლოდინი ჰქონოდა (Бутковъ. Материалы II, 319-320). რუსეთის მთავრობამ ყველა ეს ამბები მშვენიერად იცოდა, მაგრამ არაერთარ ყურადღებას არ აქცევდა იმ საბრთხეს, რომელიც მის ერთგულს მოკავშირეს, პატარა საქართველოს სპარსეთისაგან მოელოდა. მაშინ 1792 წ. თვით ერეკლე მეფემ რუსეთის მთავრობას 1783 წ. ხელშეკრულების არსებობა მოაგონა და ამის ძალით საქართველოში მეშველი ჯარის გამოგზავნა მოითხოვა. რუსეთის ხელმწიფემ ეკატერინემ 8 მაისს იმავე წელს საქართველოს მეფეს მოკლედ და ცივად შემოუთვალა, რომ „საქართველოში ჯარის გამოგზავნა ახლა საჭიროდ არ არის ცნობილი“ და სანამ საამისოდ ხელსაყრელი შემთხვევა და ხელშეწყობი პირობები არ შეიქმნება, ჩვენი ჯარების მანდ ყოფნის საკითხი გადადებულია“-ო (Бутковъ. Материалы II, 334). ისე გამოდიოდა, რომ ხელშეკრულებას მხოლოდ მაშინ ჰქონდა ძალა, როდესაც ამას რუსეთი საჭიროდ დაინახავდა და არა მაშინ, როცა საქართველოს უჭირდა.

საბედნიეროდ სპარსეთში ატეხილმა არეულობამ ალა-შამშედ-ხანს 1792 წ. საშუალება არ მისცა, რომ თავისი ზრახვა განეხორციელებინა: ის იძულებული იყო შინ გაბრუნებულიყო.

VII თავი

ალა-შამშედ-ხანის შემოსევა საქართველოში .

1794 წ-ის ალა-შამშედ-ხანმა სძლია თავის უკანასკნელს მოწინააღმდეგეს ლოტუფ-ალი-ხანს, რომელსაც თვალები დაათხრინა. ამის შემდგომ ალა-შამშედ-ხანმა თავისი თავი სპარსეთის ერთადერთ ბატონ-პატრონად იგრძნო და თავი სპარსეთის შაჰის ჯილით შეიმკო. მაშინვე ის სპარსეთის სამსლურების გაფართოებას შეუდგა და პირი კელავ აღერბეჯანისა და საქართველოსაკენ იბრუნა (იქვე II, 327-328). იმავე 1794 წ. მეფე ერეკლემ რუსეთში თავის დესპანად გენერალი გარსევან ჭაუჭავაძე გაგზავნა (იქვე II, 335), რომელსაც, ვითარცა რუსეთში წინათაც ნამყოფს, პეტერბურგის მთავრობაზე გავლენა შეეძლო მოეხდინა, რომ ხელშეკრულება რუსეთის მხრით ასრულებული ყოფილიყო.

1795 წ. მაისში ალა-შამშედ-ხანმა არდაველში 100 000 კაცამდე ჯარის შეგროვება დაიწყო იმ მიზნით, რომ ჯერ აღერბეჯანის ყველა ხანები ძალით დაემორჩილებინა, ხოლო შემდეგ საქართველოს დასაპყრობად

წამოსულიყო, რომ ამ უკანასკნელისათვის ძალა დაეტანებინა და სპარსეთის უზენაესი უფლება ეცნობებინა (Бутковъ. Матеріалы II, 331-332).

ერეკლე მეფემ მოსალოდნელი უბედურების ამბავი იმავე 1795 წ. მაისში რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსს აცნობა და ხელშეკრულების ძალით 3000 ჯარისკაცის მოშველება სთხოვა (იქვე II, 335). ერეკლე მეფეს რუსეთის მხრით დახმარების სრული იმედი ჰქონდა და ეკვივ არ ებადებოდა, რომ მეშველი ჯარი მოუყვიდოდა. იგი თავის ერთგულს ემადნაფიცს შუშის ხანს ქართველი ჯარით ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით მიეშველა, ამის წყალობით სპარსეთის შაჰის ლაშქარი დამარცხებულ იქმნა (იქვე II, 335).

ალა-მაჰმედ-ხანმა თავის კლნის პირით ერეკლე მეფეს მოსთხოვა, რომ რუსეთის ხელმწიფის მფარველობა ერთხელდა სამუდამოდ უარეყო და სპარსეთისა აღიარებინა. რუსეთითგან მეშველ ჯარის მომლოდინემ ერეკლემ შაჰს, ცივი უარი შეუთვალა (იქვე II, 337).

რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსმა 1792 წ. უარყოფითი განკარგულების გამო თავისით მეშველი ჯარის საქართველოში გამოგზავნა ვერ გაბედა და 7 მაისს 1795 წ. ერეკლე მეფის თხოვნა თავის მთავრობას აცნობა. მაგრამ რუსეთის მთავრობა არ სქარობდა; პასუხი არ მოდიოდა.

ერეკლე მეფე გრძნობდა აუცილებელ განსაცდელს და რუსეთს შეეღას ემუდარებოდა. 2 აგვისტოს მონაპირე ჯარის უფროსმა თავის მთავრობას საქართველოს გაჭირვებული მდგომარეობა და ერეკლე მეფის თხოვნა ხელმოურედ აცნობა (იქვე II, 335). ამასობაში ალა-მაჰმედ-ხანი დაიძრა, 10 ენკენისთ. 1795 წ. ცხენსახანი ჯარით მსწრაფად საქართველოს დედაქალაქს მოადგა და ორი დღის შემდგომ აიღო: ჯერ მთლად გაცარცვა და წაიღო რის წადებაც-კი სამეფო სასახლითგან შეიძლება, შემდეგ ეს მშვენიერი სასახლე მთლად დაანგრია და ქალაქი ცეცხლით გადასწვა.

შაჰის ჯარმა საშინელი სიმხეცე გამოიჩინა. ტფილისის მიდამოებიც მოკლული მამაკაცებისა, ქალებისა და ბავშვების გვამებით იყო მოფენილი. სატახტო ქალაქს რომ მორჩნენ, მერმე შიდა და ქვემო ქართლის

სიბერის დროს ძლიერ „მფარველ“ მოკავშირის მიერ მოტყუებული ამ პირველ თავზე დამტყდარ საშინელ უბედურებით გულგატეხილი, ოთხმოცი წლის მოხუცი მეფე იძულებული იყო ანანურის მონასტერში შეხიზნულიყო.

აოხრებას შეუძლებს. განაიხილებული იქერდნენ ხალხს და ვინც წინააღმდეგობას გაბედავდა ხოცავდნენ, დანარჩენი ტყვეთ მიჰყავდათ. ალა-მამმელ-ხანის შემოსევამ ისე გაანადგურა აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო, რომ, იმ 61000 კომლითგან, რომელიც შემოსევამდე მაგალითად თუნდ 1783 წ-ს იყო, 1795 წ-ის შემოსევის შემდეგ 35000 კომლი ძლივს-ღა იქნებოდა შერჩენილი (Бутковъ. Матеріалы II, 339-340).

სიბერის დროს ძლიერ „მყარეულ“ მოკავშირის მიერ მოტყუებული, ამ პირველ თავზე დამტყდარ საშინელ უბედურებით გულგატეხილი, ოთხმოცი წლის მოხუცი მეფე იძულებული იყო მწუხარებითი და სასოწარკვეთილებით აღსავსე ანანურის მონასტერში „შეხიზნულიყო. მაგრამ სპარსეთის შაჰმა არც აქ მოასვენა: ალა-მამმელ-ხანმა ერეკლე მეფეს კვლავ შემოუთვალა, რომ თუ ის მის უსუნაეს უფლებას სცნობდა და ერთ-ერთ ბატონიშვილს მას მიჰყავდა გამოუგზავნიდა, მაშინ შაჰი თავის მხრივ ეყვლა ტყვეებს განუთავისუფლებდა, ყველაფერს, რაც თბილისში ომისგან დასიანებული იყო, შეაკეთებდა და თანაც მოკავშირეობის ხელშეკრულებასაც დასდებდა. ამ აუწყრულ უბედურებაში მყოფმა მეფე ერეკლემ თავის დამცირება მაინც არ ინდომა და მოსისხლე მტერს არავითარი პასუხი არ აღირსა (Бутковъ. Матеріалы II, 341).

8 დღის განმავლობაში ქართლის აოხრებისა და დაწოკების შემდგომ, ალა-მამმელ-ხანი უკვე კახეთში აპირებდა გალაშქრებას, რომ ერთბაშად საქართველოთგან გასვლა ამჯობინა, რათგან ყარაბაღის ხანი და სოფი სხეაც დამორჩილებული არა პყავდა და ამის გამო სურგი უზრუნველყოფილი არა პქონდა. საქართველოს სრული განადგურება მან შემდეგი, უფრო მარჯვე დროისთვის გადასდუა (იქვე II, 341).

ტფილისის აღებისა და განადგურების მხოლოდ 18 დღის შემდგომ, 1 ოქტომბერს, მოუვიდა რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსის თავის მთავრობისაგან ბრძანება, რომ ხელშეკრულების ძალით და ჩვენი ღირსებისა და ინტერესების თანახმად საქართველოს მეფეს ორი სრული ბატალიონი ჯარის მიეშეეღეთო. მას ამასთანავე უფლება ეძლეოდა საჭიროებისამებრ კიდევ ორი ბატალიონი მიემატებინა დამხმარე რუსთა ლაშქროსათვის (Бутковъ. Матеріалы II, 344). ეს მეშველი ორი ბატალიონი აღმ. საქართველოში მხოლოდ 1795 წ. დეკემბრის დამდეგს მოვიდა.

ერგელე მეფე ქვეყნის აოხრების გამო რუსეთის მთავრობას 1 000 000 მ. სთხოვდა სესხად და საწინდრად თაფისი და თავის სახელობის მამულებს იძლეოდა. მაგრამ ამის პასუხი არ მოდიოდა. ამავ დროს ოსმალეთის მთავრობა ამ სესხს აძლევდა რასაკერძეულია იმ იმედით, რომ საქართველოს გული თავიანთის მოეგოთ და რუსეთისაგან აეყრეინებინათ. რაკი რუსეთის სამხედრო დახმარებაც მაშინდელ პირობებში მეტად მცირედი იყო და სესხის შესახებაც რუსეთის მთავრობისაგან არავითარი პასუხი არ მოსდიოდა, ერეკლე მეფეს გამოცდილების გამო ეჭვი შეეპარა, რომ რუსეთისაგან შეპირებულ ძლიერს სამხედრო დახმარებას ოდესმე მართლაც ეღირსებოდა. ამიტომ ერეკლე მეფე ყოყმანში იყო, უარეყო თუ არა ოსმალეთის წინადადება (იქვე II, 345).

VIII თაში

რუსეთის გალაშქრება ალა-მაჰმედ-ხანისა და სპარსეთის
წინააღმდეგ 1796 წ.

მისი მოჩვენებითი და ნამდვილი მიზნები და დასასრული

1796 წ. მარტში რუსეთის მთავრობამ სპარსეთს ომი გამოუცხადა. ეკატერინე მე-II-ის მანიფესტში, რომელიც ომის დაწყებისთანავე გამოქვეყნდა, ნათქვამი იყო, რომ რაკი სპარსეთის მთავრობის სოგიერთი მოხელეები რუს ქვეშევრდომ ვაჭრებს ავიწროებდნენ, ხოლო თვით ალა-მაჰმედ-ხანმა რუსეთის წარმომადგენელს შეურაცხყოფა მიაყენა, დასასრულ, რათგან სპარსეთის შაჰი საქართველოს შეესია და მოსამზღვრე ხანებს მოსვენებას არ აძლევს, ამიტომ საქართველოს მეფის თხოვნა მფარველობისა და დაცვის შესახებ შევისმინეთ და ჩვენს ჯარს სპარსეთის სამზღვრების გადაღახვა ეუბრძანეთო (Бутковъ. Матеріалы II, 371).

რუსეთის მთავრობამ ეს საჯარო განცხადება ომის მიზნების შესახებ სპარსულად, ქართულად და სომხურად დაბეჭდა და ამ ხალხთა შორის გაავრცელა. ერეკლე მეფეს, შუშის ხანს იბრაჰიმ-ხანსა და ყარაბაღის მელიქებს და დაღესტან-შირვანის მუღლობელთ ამას გარდა საგანგებო-დაც აცნობეს, რომ რუსეთი თავისი მხედრობით მათ განსათავისუფლებლად მოდის და ამიტომ მათგან მაღლობასა და დახმარებას ელის (იქვე II, 372).

მაშასადამე რუსეთის მთავრობას საქმე ისე ჰქონდა საქვეყნოდ მოწვენიებული, ვითომც ის საქართველოს აოხრების გამო შურის მაძიებლად გამოსდიოდა და შუშისა, შირვანისა და დაღესტნის ხანებისა და ყარაბაღის მელიქების მეუღრობას იცავდა. მაგრამ ეს მხოლოდ თვადების ასახვევად და შესაცდენად იყო გამოცხადებული. ომის ნამდვილი მიზნები და მიზანი კი სულ სხვა ყოფილა.

1795-1796 წ-ის სამთარში ალა-მაჰმედ-ხანის ბრძანებით ენ'სელში რუსთა ეველა ხომალდები და ვაჭრები დაიჭარეს (Бутковъ. Матеріалы II, 354). რუსეთის მაშინდელი მთავრობა მეტად ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს თავის ქვეშევრდომების საეჭრო ინტერესებს, მეტადრე სპარსეთში ცდილობდა ამ მხრივ მტკიცედ ფეხის მოკიდებას, რათგან აქეთგან მას ფართო და უაღრესად მიმზიდველი სამოქმედო ასპარეზი ეხატებოდა. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ სემიოაღნიშნულს შემთხვევას დიდი ყურადღება მიაქცია (იქვე).

რუსეთის მთავრობა ხელაგდა, რომ სპარსეთში მომხდარი ამბები იმ ინტერესებისათვის და მიზნისათვის, რომელიც მას დასახული ჰქონდა, მეტად სახიფათო იყო. მას-კი ჰსურდა, რომ რუსეთის ვაჭრობა სპარსეთში ისე გააძლიერებულიყო, რომ მარტო კასპიის ზღვის პირას-კი არა, არამედ ქვეყნის თვით შუაგულშიც ყოფილიყო გაავრცელებული. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამ აღვილებითგან ინდოეთისაკენ გზის გახსნა უფრო მარჯვედ მოხერხდებოდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ამინიარად რუსეთი ინდოეთის მიდღარს ვაჭრობას ეუროპელ ხალხებსე გააცილებით უფრო მოკლე გზით წაიგდებდა ხელში, რათგან ისინი ამისთვის „კეთილი იმე-

დის კონცხს“ უეღიდეგ ხოლმე. ამის გამო რუსეთის მთავრობას „გეგმის განხორციელების წყალობით აურაცხელი სიმდიდრე და სარგებლობა ეხატებოდა (Бутковъ. Матеріалы II, 355).“

რუსეთის მთავრობას საჭიროდ მიაჩნდა, რომ სპარსეთში ერთი მხრით მშვიდობიანობა და წესიერება ყოფილიყო, იმიტომ რომ ჟამისოდ მისი საკომერციო ფართო გეგმის განხორციელება შეუძლებელი იქნებოდა. ამისთვის კი ძლიერი გაერთიანებული მთავრობა უნდა ყოფილიყო სპარსეთში. მაგრამ მეორის მხრით რუსები ფიქრობდნენ, რომ სპარსეთის

გაერთიანება და გაძლიერება რუსეთისათვის სასარგებლო კი არა, სახიფათოც იყო.“ ეს აღა-მამედ-ხანის მოქმედებაზეც ცხად-ყოფილი. იმიტომ რუსეთმა გადასწყვიტა, რომ აღა-მამედ-ხანის გაძლიერება და მისი საბრძანებლის სამსლურების გაფართოება რუსეთის მთავრობის ფართო ეკონომიურ და პოლიტიკურ გეგმას უწინააღმდეგებოდა და სავაჭრო ინტერესებისათვის ფრიად სახიფათო იყო. აღა-მამედ-ხანი უნდა დაეძლურებულიყო, სპარსეთშიაც რუსეთისათვის კარი ფართოდ უნდა გაღებულიყო.

ასეთ პირობებში რუსეთს საქართველოს გამოყენებაც მშვენიერად შეეძლო. ის ჯერ ეს ერთი გამოდგებოდა პოლიტიკურად მით, რომ ოსმალეთთან და სპარსეთთან ომის დროს რუსთა საქმისთვის სასარგებლო იქნებოდა. იმიტომ მისი გაძლიერებაცა და გაფართოებაც ამ ჟამად ურიგო არ იქნებოდა. მეორეც ისა, რომ რუსეთს საქართველოს გამოყენება შეეძლო ეკონომიურადაც, რათგან მის საშუალებით უფრო განმტკიცდებოდა და უსრუნველყოფილი იქნებოდა რუსეთის ეაჭრობა სპარსეთში“ (Бутковъ. Матеріалы II, 366).

ასეთ პირობებში რუსეთს საქართველოს გამოყენებაც მშვენიერად შეეძლო. ის ჯერ ეს ერთი გამოდგებოდა პოლიტიკურად მით, რომ ოსმალეთთან და სპარსეთთან ომის დროს რუსთა საქმისთვის სასარგებლო იქნებოდა. იმიტომ მისი გაძლიერებაცა და გაფართოებაც ამ ჟამად ურიგო არ იქნებოდა. მეორეც ისა, რომ რუსეთს საქართველოს გამოყენება შეეძლო ეკონომიურადაც, რათგან მის საშუალებით უფრო განმტკიცდებოდა და უსრუნველყოფილი იქნებოდა რუსეთის ეაჭრობა სპარსეთში“ (Бутковъ. Матеріалы II, 366).

გაძლიერებაცა და გაფართოებაც ამ ჟამად ურიგო არ იქნებოდა. მეორეც ისა, რომ რუსეთს საქართველოს გამოყენება შეეძლო ეკონომიურადაც, რათგან მის საშუალებით უფრო განმტკიცდებოდა და უსრუნველყოფილი იქნებოდა რუსეთის ეაჭრობა სპარსეთში“ (Бутковъ. Матеріалы II, 366).

“Спокойствіе... въ Персіи откроетъ Россіи богатый торгъ не только при берегахъ моря Каспійскаго, но и внутри предѣловъ персидскихъ областей; посредствомъ сихъ послѣднихъ удобовозможно будетъ открыть путь въ Индію и привлечь къ намъ богатѣйшій торгъ сей кратчайшими путями, чѣмъ тотъ, коему слѣдуютъ всѣ народы европейскіе, обходя мысъ Доброй Надежды”.

“Полезъ имперіи россійской взыскуетъ предостерегать и не допускать до соединенія и утвержденія вѣхъ силъ народа сего воедино” (Бутковъ. Матеріалы II, 336)

“Сіе... дастъ способъ царству сему безъ нашей помощи не токмо противостоятъ врагамъ христіанской вѣры, но и удачные производить надъ ними пойки, весьма для насъ полезныя при случаѣ войны съ Турками. Чрезъ посредство распространенной такимъ образомъ Грузіи, болѣе утвердится и обезпечится наша торговля съ Персіей” (II, 366).

“Для сего Грузія должна быть... распространена и увеличена въ силахъ своихъ. Но все для распространенія въ Азіи россійско торговли” (II, 368).

ამ სარგებლობის აზრმა ისე გაიტაცა რუსეთის მთავრობა, რომ განჯის და ერევნის სახანოს შემოერთებაც კი უნდოდა საქართველოსთვის (იქვე II, 365).

ამ გეგარად სრულებით ცხადია, რომ რუსეთის დედოფლის მანიფესტში მოხსენებული ცნობა, ვითომც რუსეთს სპარსეთისათვის ომი იმიტომ გამოეცხადებინოს, რომ ალა-მაჰმედ-შაჰმა საქართველო ააოხრა და საქართველომ მის წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა, მხოლოდ თვალთმაქცობა და ლამაზი, მაგრამ ყალბი სიტყვები იყო. თვით ამ სპარსეთის ლაშქრობის მონაწილე და რუსთა ჯარის სარდლის შტაბის ადიუტანტი ბუტკოვი პირდაპირ ამბობს: ეკატერინე დიდის სურვილი იყო, რომ რუსეთს საქართველოს აოხრებისათვის ალა-მაჰმედ-ხანის დასჯის მომისწესებით ესარგებლა და სპარსეთთან რუსეთის ეაჭრობა განსაკუთრებით განემტკიცებინა“-ო (Материалы II, 367-368).^{*} რაოგან ამ ომის „უმთავრესი მოსანივარობის გაერცვლება“ იყო (იქვე II, 367).^{**}

რუსეთის მთავრობას ეშინოდა, რომ თუ ეინიცობაა მისი ნამდვილი ზრახვა და იღუმალი გეგმა გამოაშკარავდებოდა. მას არაეინ, არც საქართველოში არც შირვანისა და შაჰის სახანოებში, მხარს არ დაუჭერდა. ამიტომ არაეის ენდობოდა. თეით მეფე ერეკლესაც კი ის ეჭვის თეალით უყურებდა და რომ თაეის თაეი საქართველოსაგან უსრუნეულეყო, მან ეროს, თუმცა უკადრისს, მაგრამ მეტად მოხერხებულს საშუალებას მიმმართა. მან გადასწეეიტა, რომ საქართველოს მეფისაგან სხეათა შორის ერთი რნეული ათას კაცამდის ქართული სამხედრო ნაწილის შედგენა მოეთხოვა, რომელიც რუსთა ჯარისათვის უნდა მიემატებინათ და მასთან ერთად წაეყანათ ომში. ამ ნაწილში თეით ბატონიშვილებიც უნდა ყოფილიყვნენ ჩარიცხულნი განსაკუთრებით ისეთები, რომელნიც მშობლებისათვის უფრო ძეირფასნი იყვნენ, როგორც მაგ., ბატონიშვილები იულონი და დავითი. ამგეარადეე მოწინაეე ქართველობის საუკეთესო წარმომადგენელნი უნდა ამ რაზმში შესულიყვნენ. რუსეთის მთავრობას გადაწყეეეტილი ჰქონდა, რომ ამ რნეულ ქართულ სამხედრო ნაწილს საიდუმლოდ საქართველოს მეფისა, დედოფლისა და ერის ერთეულეების მსეულად ჩასთელიდა (Бутковъ. Материалы II, 368-369).^{***} ასე ეპურობოდა ქართველობას ის „მეარეული“ რუსეთი, რომელიც საზეიმო მანიფესტში საქართველოს გულისათვის სპარსეთს ომსაც კი უცხადებდა!

სამხედრო მოქმედება უკეე თაეისი ბუნებრივი გზით მიმდინარეობდა და თაეიანთი მომავალ გამარჯეების გამოსაყენებლად რუსებს მრავა-

^{*} „Предметомъ введенія въ Персію войскъ Великой Екатерины было не суетное желаніе побѣды, ни распространеніе предѣловъ и безъ того обширнѣйшей въ свѣтѣ имперіи, но чтобъ подъ предлогомъ наказанія Ага-Магометъ-Хана за Грузію, главнѣйше основать твердымъ образомъ съ Персію нашу торговлю“.

^{**} „Главнѣйшій же предметъ, распространеніе торговли“.

^{***} „Дабы имѣть въ рукахъ своихъ заложниковъ въ вѣрности царя грузинскаго, жены, дѣтей его и лучшихъ людей народа сего, нужно будетъ присоединить и взять къ войскамъ нашимъ... хотя до 1. т. человекъ отборныхъ грузинъ и при нихъ тѣхъ изъ сыновей царицы, къ которымъ она наиболѣе привязана, т. е. ц-ча Юлона, тоже и ц-ча Давида“.

ლი ერთი მეორეზე უფრო საოცნებო გეგმები ეხატებოდათ, რომ 1796 წ. ნოემბერში ეკატერინე II გარდაიცვალა. 6 დეკემბერს იმავე წელს რუსუბის ჯარების მთავარსარდალს თავის მთავრობისაგან გადაჭრილი ბრძანება მოუყიდა ყოველგვარი სამხედრო მოქმედების შეწყვეტისა და მთელი ჯარითურთ რუსეთში დაბრუნების შესახებ (იქვე II, 419). მართლაც სამხედრო მოქმედება შესწყდა და რუსის ჯარი შინისაკენ მიმავალი საქართველოში დაბრუნდა, რომ იქითგან რიგრიგობით რუსეთში წასულიყო. ჯარის ერთი ნაწილი იმავე სამთარში წავიდა საქართველოთგან (იქვე II, 423).

ძნელი წარმოსადგენელი არ უნდა იყოს, თუ რა ნაირად უნდა თავსარდაცემული ყოფილიყო საქართველო და ერეკლე მეფე, სხვა ხანებიც, რომელნიც სპარსეთის ამ ღაშქრობაში რუსებთან ერთად მონაწილეობას იღებდნენ როდესაც რუსეთის მთავრობის უპირობამ ამ შემთხვევაშიაც თავი იჩინა. ალა-მაჰმედ-შაჰი კი სიხარულთ ცას ეწეოდა, ყველგან ფირმანებს გ'საგნიდა, რომ რუსთა ჯარი შეუშინდა და უკან გაბრუნდაო. მრისხანე ბრძანება ბრძანებაზე მოსდიოდათ ყველას, ეინც კი მის საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობის მიღება გაბედა.

1797 წ. გასაფხულსკე ალა-მაჰმედ-შაჰი შუშის ხანის დასასაჯელად დაიძრა. მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ აქეთგან პირდაპირ საქართველოს ასაკლებად წამოვიდოდა, მცხოვრებლებს აჟერიდა და შაჰ-აბაზის მსგავსად სპარსეთში გადაასახლებდა (Бутковъ. Матеріалы II, 427). საქართველოს სრული განადგურება აუცილებელი იყო, რომ 4 ივნისს მის სიმკაცრით გაბოროტებულ მსახურთ მიმნარე ალა-მაჰმედ-შაჰისთვის თავი არ მოეჭრათ (იქვე II, 430).

ასე სრულებით შემთხვევით გადაურჩა საქართველო აოხრებას და დაღუპვას. თუმცა რუსებმა ეს თავის თვალთ ნახეს და კარგად გრძნობდნენ რა განსაცდელში იყო საქართველო, მაგრამ მაინც გადაწყვეტილება არ შეუცვლიათ და 1797 წ. ენკენისთეკში თავიანთი ჯარის უკანასკნელი ნაწილიც ჩუენი ქვეყნიოთგან გაიყვანეს (Бутковъ. Матеріалы II, 423). სპარსეთთან ომის გაგრძელება მათ საჭიროდ არ მიიჩნდათ. ხოლო რუსეთის მთავრობამ რომ თავის მოქმედებით საქართველოს უსაშინლეს მდგომარეობაში აგდებდა და ჯარის გაყვანა მის მხრივ 1783 წ. ხელშეკრულების დარღვევა იყო, ამგვარ „წერილმან“ გარემოებას იგი არაერთარ უურადლებას არ აქცევდა.

ბრესლი-საქართველოს უბთიერთი დამოკიდებულების საფუძვლი და მისწრაფებათა შერტიგმლმბა

უნებლიეთ საკითხი იბადება, თუ რა მიზეზი იყო, რომ დიდი რუსეთის მთავრობა ასე ექცეოდა პატარა საქართველოს ან როგორ ახერხებდა რუსეთი საქართველოს ისე მოჯადოებას, რომ იგი რამდენიმე მწარე გამოცდილების შემდგომაც მაინც „ქრისტესმოყვარე“ რუსეთის მფავერეულობის გულწრფელი მომხმდე იყო?

პირველი საკითხის გადაწყვეტა ყველა ზემოთხსენებულის შემდგომ ძნელი არ არის.

რუსეთის მაშინდელი მთავრობის ბრძანებებითგან და მიწერ-მოწერითგან, აგრედეე სხვა ყველა იმდროინდელი საბუთებითგან და თვით მოქმედებითგანაც, სრულის სიცხადით ირკვევა, რომ რუსეთის მთელი პოლიტიკა და მოქმედება საქართველოს მიმართ ნამდვილად რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებით იყო ნაკარნახევი და მხოლოდ ნილბზამოფარებული, მაგრამ ტლანქი ეროვნული ეგოიზმის განხორციელება იყო.

მაშინ რუსეთის ამიერ-კავკასიაში და სპარსეთში იმდენად პოლიტიკური ინტერესები არა ჰქონდა, რამდენადაც ეკონომიური. ის განსაკუთრებით, რუსული ალბმიცემობის სპარსეთში გავრცელებაზე სრუნაედა, რითაც მას ინდოეთის მდიდარი ეაჭრობის ხელში ნაგდების იმედი ჰქონდა. თუ ეს მოხდებოდა, მაშინ უკვე საკომერციო ინტერესები რეალურ გეგმას წარმოშეამდენ, რომელიც ინდოეთის დაპერობის გამამართლებელ საბუთად გამოდგებოდა. მაგრამ რუსებს ეს მხოლოდ შორეულ, მომხიბლავ მომავლად ეხატებოდათ. მათ ხალხურ ზღაპრებშიაც თვალწამტაცის მიმსიდველობითა და სიმდიდრით იყო მოსილი ინდოეთი და თვით რუსეთის მთავრობაც უფრო ოვნებისა და სიზმარეთის სამეფოში დანაეარდობდა, ვიდრე ცხოვრების სინამდვილეში იმიტომ, რომ მისი გეგმების სიერცე და სიუხვე ოდნავადაც არ შეუყერებოდა იმდროინდელი რუსეთის ეკონომიურ ძალას და წარმოებას.

რუსეთის მთავრობის გულის სიღრმეს არ მოჰხვედრია ქართველი ერის მისწრაფება, მისი დაწინაურებული, განათლებული ყოფა-ცხოვრების დაუშრეტელი წყურვილი და მუდმივი ღტოლვა თავისუფლებისადმი. არა, რუსეთი საქართველოს ისე უყურებდა, როგორც კარგს იარაღს, რომელიც საჭიროებისამებრ შეიძლებოდა მშვენიერად გამოეყენებინა თავის სასარგებლოდ. ეს აზრი თვით რუსეთის მთავრობას აქვს ცინიკური, გულახდილობით გამოსთქმელი გრაფი ნ. პანინის პირით ერის საიდუმლო მიწერილობაში, რომელიც მან სახელმძღვანელოდ საქართველოში მყოფს რუსეთის წარმომადგენელს გენერალ ტატლერბენს გამოუგზავნა: უნდა ეცადოთ საქმე საქართველოში ისე მოაწყოთ, რომ ყველაფერი ჩეენი „ხელმძღვანელობით ხდებოდეს“, თვით ქართველებს კი ისე ეგონათ, ვითომც ისინი თავიანთ მთავრობის განკარგულებას ასრულებდენ, თვით მთავრობაც დარწმუნებული იყო, თითქოს ყველაფერი

მისი სურვილისა და ნების თანახმად ხდებოდა, ერთი სიტყვით, ყოველი ნიქნი წადილი განხორციელდეს, მაგრამ იმ ნაირად-კი, რომ „სული აქაური (ე.ი. რუსელი) იყოს, სხეული-კი ქართული“-ო.* მასწავლაძემ რუსეთის მთავრობას უნდაღა რომ ქართველები უსულო იარაღივით გამოეყენებინა თავის პოლიტიკური მიზნებისა და სრახვეების მისაღწევად.

მაშინდელი ქართველობა კარგა ხანს ამ გარემოებას ვერ ამჩნევდა და გულწრფელად დარწმუნებული იყო, რომ რუსთა ხელმოწევის და მთავრობას საქართველოსთვის მართლაც გული შესტკივოდა და მისი მწუხარება თავის მწუხარებად მიიწნდა. ამგვარი განუსასღერელი და დაუმრეტელი რუსებისადმი ნლობა იმაზე იყო დამყარებული, რომ საქართველოს იმდროინდელი მტრები სპარსეთ-ოსმალეთი მაჰმადიანები იყვნენ, რუსეთი კი, ვითარცა ქართველთა ერთმორწმუნე სახელმწიფო, თავიანთ ბუნებრივ მოკავშირედ მიიწნდა.

ქართველებს შორითგან გაგონილი ჰქონდათ რუსთა მხურვალე სარწმუნოებრივი გრძნობა და ეჭვი არ ებადებოდათ, რომ რუსეთი ქართველთა სულის კეკუტებას აღვიდად გაიგებდა და მათს თავგანწირულს ბრძოლაში სპარსეთისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ წრფელის გულით ძლიერს დახმარებას გაუწევდა.

რუსეთის მთავრობას და პოლიტიკოსებს არ გამოჰპარვიათ ქართველთა ამგვარი პოლიტიკური გულუბრევილობა. მთელი მათი პოლიტიკა საქართველოს მიმართ, როდესაც-კი რუსეთის სამხედრო თვალსაზრისით ქართველთა ძალის გამოყენება ოსმალეთის, ან სპარსეთის წინააღმდეგ საჭირო მიიწნდათ, სწორედ ქართველთა ამ სუსტ გრძნობაზე და გულუბრევილობაზე იყო ხოლმე დამყარებული. „ქართველებს მხურვალე სარწმუნოებრივი გრძნობა აქვთ და ამასუა დამოკიდებული მათი გულმოდგინეობა რუს ხალხისადმი“-ო,** ასე ამბობდენ რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელნი, - და ამ ქართველთა მხურვალე სარწმუნოებრივი გრძნობის საშუალებით ცდილობდენ და ახერხებდენ კიდევ ქართველების იმდენად მოჯადოებას, რომ რუსეთის პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად გამოეყენებინათ.

როცა რუსეთისთვის საჭირო იყო, მაშინ მას აგონდებოდა, რომ ქართველები მხურვალე ქრისტიანები იყვნენ და მაჰმადიან ძლიერი სახელმწიფოების მძლავრობისაგან უკიდურესად შევიწროვებულნი იყვნენ. ამ დროს, ის ვითომცდა კაცთმოყვარეობის გრძნობით აღსავსე საქართველოს დახმარებაზე ოცნებობს და მისთვის სრუნაეს. ასე იყო ხოლმე

* „Главнѣйшая нужда, чтобы Грузины намъ въ войнѣ помогали такимъ образомъ, чтобы... мнили исполнять повелѣнія своихъ владѣтелей, а сіи равнымъ образомъ оказываемую намъ услугу своему усердію собственному побужденію прочитать, но въ самомъ дѣлѣ все то производилось дѣйствиимъ руководствомъ и просвѣщеніемъ, - коротко сказать: была бы душа дѣйствующая, а тѣло грузинское“ (პროფ. ალ. ცაგარელი Грамоты etc. I, 155-156)

** „Теплота вѣры въ Грузинцахъ великая“ გვ. 7 „одинаковое исповѣданіе вѣры съ господствующей здѣсь происходящее отъ того въ нихъ ко всероссійскому Императорскому двору усердіе и доброжелательство къ Россійскому народу, надежда... путіиа получить успѣхи“ (Разсужденіе о способахъ, какими Грузинцы преклонены быть могутъ къ воспріятію участія съ Гортою Оттомъ. войнѣ. (პროფ. ალ. ცაგარელის Грамоты I, გვ. 7)

სანამ საქართველოს არ შეაცდენდა და თავის სამხედრო გეგმისდა მიხედვით ოსმალეთთან ან სპარსეთთან ომში, რომელსაც იგი განიზრახავდა, არ წარუქცა. მაგრამ რა წამს რუსეთს თავისი პირადი მიზანი მიუღწეულად მიაჩნდა, ან ომის გაგრძელებას თავისთვის ხელსაყრელად აღარა სთვლიდა, ის საქართველოს უყოყმანოდ მიატოვებდა ხოლმე და მაშინ მას ევკლაფური ავიწყდებოდა, ქართველთა ქრისტიანობაც და გაჭირვებაც. ასეთს შემთხვევებში ის იმაზეც აღარ ფიქრობდა, რომ საქართველო სწორედ მის წყალობითა და მის მოქმედებით წინანდელსე უფრო უარესსა და უმწეო მდგომარეობაში ვარდებოდა ხოლმე.

გარეგნულად რუსეთის მთავრობა ვითომც სწეხდა რომ საქართველო პოლიტიკურად დასუსტებული სახელმწიფო იყო და თითქოს ცდილობდა, რომ მისი სამხედრო ძლიერება გაზრდილიყო და საერთაშორისო მდგომარეობა გამტკიცებულიყო. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო მაგ., თავის წარმომადგენელს საქართველოში კოვალენსკის სწერდა, რომ მას საქართველოს მეფისათვის ერნია მუდმივი ღაშპარი დაუარსებინა და ხეირინიანი არტილერია შეექმნა, რომ ამგვარად მეფეს საშუალება ჰქონოდა საჯიროებისამებრ პატარა სამხედრო ძალითაც სპარსთა მრავალრიცხოვანი, თავსეხელაღებული ბრძოებისათვის წინააღმდეგობა გაეწია. ამ საქმის განსახორციელებლად რუსეთის ხელმწიფე საქართველოს მეფეს ნებას აძლევდა საქართველოში დანიშნული ივგერთა პოლკის უფროსი და ოფიცრები ხელმძღვანელად გამოეყენებინა (Инструк. Иностр. Коллегии Коваленскому. АКАГК I გვ. 95, § 11). მაგრამ ეს 1799 წელს იჭერებოდა, როდესაც უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობის ბედი თვით რუსთავე წყალობით გადაწყვეტილი იყო, ისე რომ ამ რჩევას მაშინ აღდარავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა.

განსაკუთრებით საყურადღებო-კი სწორედ ის გარემოებაა, რომ თვით საქართველოს მთავრობა მუდამ ცდილობდა დაწინაურებული სამხედრო ტექნიკა და მეტადრე ზარბაზნების ჩანისხმა-მოხმარება შეესწავლა, ხოლო რუსეთის მთავრობა იღუმალად ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ საქართველოს თავის ეს წადილი ვერ განეხორციელებინა. ისე რომ თუ საქართველოს მე-XVIII ს-ის დასასრულს, როდესაც რუსეთის მთავრობის შემომოიყვანილი რჩევა იყო შედგენილი, შესაფერისი არტილერია არ ებადა, ამაში უმთავრესად თვით რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლებს უძევთ ბრალი.

საქართველოში ძალიან კარგად ესმოდათ კარგ არტილერიის უადრესი მნიშვნელობა ქვეყნის გარეშე მტრისაგან უსრუწველყოფისათვის და სწორედ ამიტომაც არის, რომ ერეკლე მეფე სულ იმის ცდაში იყო, რომ ვისგანმე ზარბაზნების გაკეთება და ხმარება შეესწავლა.

მან ისარგებლა კიდევ შემთხვევით, როცა რუსთა ჯარში, რომელიც ოსმალთა წინააღმდეგ საბრძოლველად მაშინ საქართველოში იყო გამოგზავნილი, არტილერიის საქმის მცოდნე პირები ქართველები იყვნენ და მათ მიჰმართა, რომ თავისი დიდის ხნის ნატყრა აესრულებინა. არტილერიის პოლპოლკოვნიკის ჩოლოყაშვილს და თავად თარხან-მოურავს სიხ-

არულოთ უკისრიათ ეს საქმე. სისინი თურმე ერეკლე მეფეს 'ზარბაზნების, მორტირების და პაუბიციების გაკეთებასა და დადგმას ასწავლიდენ.

მოუღლოდნელად ამის გამოს მთელი აურსაური ატყდა. თუმცა მაშინ ეს ქართველებს ეუცნაურათ, მაგრამ რუსეთის ჯარის უფროსმა ტოტლევ-ბენმა რომ ეს გარემოება შეიტყო, მაშინვე ნოლოფაშვილსაცა და თარხან-მოურავსაც ხასტიკად აუკრძალა, რომ მათ მეფე ერეკლესთვის საარტილერიო ხელშეწყობა ესწავლებინათ.

ამ ორს ქართველს არტილერისტს, როგორც სნანს, ტოტლევების ამგვარი ბრძანება უკანონოდ მიანდლათ და ეტყობა გულწრფელად დარწმუნებული იყვნენ, რომ რუსეთისათვისაც ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო, თუკი საქართველოს მეფეს, ვითარცა რუსეთის ერთგულს მოკავშირეს და მის მფარველობის ქვეშე მყოფს, სამხედრო საქმე კარგად შესწავლილი ექმნებოდა. ამიტომ ორივენი ისევე ტფილისში დარჩნენ და წინანდებურად ერეკლე მეფეს ასწავლიდენ. მაშინ ტოტლევებმა 6 თებერვალს 1770 წელს რუსეთის მთავრობას ურანგულად დაწერილი საიდუმლო მოხსენება გაუგზავნა, რომელშიაც ატყობინებდა, რომ ნოლოფაშვილი და თარხან-მოურავი ერეკლე მეფეს 'ზარბაზნების წამოსხმასა და დადგმას ასწავლიანო. თუმცა საქართველოს მეფე, სწერდა ტოტლევები მთავრობას, რუსეთის ხელმწიფის მფარველობის ქვეშ არის, მაგრამ რუსეთის ინტერესებისათვის სახურველი არაა, საქართველოში რუსეთის ხელმწიფის 'ზარბაზნებს გარდა სხვისი ვისიმე 'ზარბაზნები იყოსო. ამიტომ ტოტლევები მთავრობას სთხოვდა, რომ ყველა ქართველი ოფიცრები და თავადი თარხან-მოურავი საქართველოთგან ისევე რუსეთში წაეყვანათ (წერილი იხ. А. Цагарели. Грамоты I, 20, შედ. 198-199).*

ქართველი ოფიცრები თავის მამულიშვილური გრძნობისა და პოლიტიკური სიბეცისათვის ხასტიკად დაიხაჯნენ. იძულებით რუსეთში წაყვანილნი და დაპატიმრებულნი საქმის გამოსიებას უცდიდენ, ხანამ მათი უდანაშაულობა ყველასთვის ცხადი არ შეიქმნა.

ამ საიდუმლო მოხსენებითგან ცხადად სნანს, რომ რუსეთის მთავრობისათვის საზოგადოდ საქართველოს გაძლიერება სრულებითაც საჭირო არ იყო. საქართველო ისეთ მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყო, რომ რუსეთს დაუხმარებელივ მას თავისი თავის დაცვა არ შესძლებოდა და მუდამ მხოლოდ რუსეთის შემადგენლებელი და ხელში შემეყრე ყოფილიყო.**

* "Г.-м. графъ Тотлебенъ отъ 6 февр. 1770 года представляя сюда, что артиллерійскій подполковникъ Чолокаевъ, не смотря на ордены его, графа Тотлебена, остается въ Тифлисѣ съ н. с. км. Моуравовымъ, показывая царя Ираклію дѣлать мортиры и гаубицы и ставить пушки на лафеты; а по мнѣнію его, графа Тотлебена, хотя царь и князя его и вступили въ протекцію ея И. В., однакожъ для Высочайшихъ интересовъ предосудительно, чтобъ въ Грузіи были пушки кромѣ принадлежащихъ ея И. В. и такъ просилъ онъ объ отозваніи назадъ всѣхъ офицеровъ грузинской націи и князя Моуравова" (А. Цагарели. Грамоты етс. I, 198-199, ურანგული მოხსენება ტოტლევებისა იმავე საგნის შესახებ იქვე I, 205)

** 1783 წ. ხელშეკრულების დადების შემდგომ რუსეთის მთავრობამ 'ზარბაზნები დაამზადა საქართველოსათვის, მაგრამ აქეთგან მხოლოდ 2 'ზარბაზანი გამოუვზავნა, იმათაც პლივს-პლიობით მხოლოდ 1788 წ. მოაღწიეს საქართველომდის, დანარჩენი რუსეთში ჩარჩა.

მაშასადამე ყოველთვის ისე იყო ხოლმე, რომ რუსეთის „დახმარებას“ დასაწყისში გარეგნულად საქვეყნოდ დიდი სახელი და რიხი აქონდა, შედეგი-კი მუდამ საშინელი და დამღუპველი იყო ნეკნი პატარა, მტრებით შემორტყმულის ქვეყნისა და ერისათვის.

რუსეთის უპირობა და საქართველოს უმწუოდ მიტოვება მტრებთან ბრძოლის დროს ნეკნს ქვეყანას მარტო საერთაშორისო დამოკიდებულებას-კი არ უფუჭებდა, მარტო მის გარეშე მტრებს კი არ ათამამებდა, არამედ შინაურ ცხოვრებაშიც არეუ-ღარეუვასა და სხვადასხვა პოლიტიკურ დასთა შორის ბრძოლას ამწკაპებდა, მეფისა და მთავრობის პატივისცემისა და უფლების გაქარწყლებას ხალხის თვალში ხელს უწყობდა. ბევრი ხედავდნენ, რომ მთავრობის მთელი პოლიტიკა საქართველოს უბედურების მეტს არას უმსაღებდა და ამის გამო სპარსეთთან და ოსმალეთთან შეთანხმების მომხრენი დაუწოდებლად ებრძოდნენ იმ წრეებს, რომელნიც რუსეთის მფარველობისა და მოკაქშირეობის მომხრენი და მთაყენი იყვნენ. ეს შინაური უთანხმოება და ქიშპობა ძირს უთხრიდა ისედაც დაუსრულებელ სამებისა და მტრების შემოსევისაგან დასუსტებულს სახელმწიფოს.

ერეკლე მეფე ღრმად მოხუცებული მოუსვენარ ცხოვრებისა და თავდატეხილი უბედურებისაგან დაავადებული გულის ტკივილით შეკუწრებდა, როგორ ინგრეოდა ის პოლიტიკური და სამხედრო სიძლიერე, ქონებრივი კეთილდღეობაც, რომელიც მის მამის თეიმურაზ II-ისა და მის პირად დაუღადავ შრომითა და გამგებობით იყო მოპოვებული. მის სიბერის დღეები ეგებოს იმ მწარე გრძნობით იყო მოწამლული, რომ ამის ბრალი მის პირადს პოლიტიკურს გულუბრყვილობას და რუსეთის მთავრობისადმი განუხასდვრელ ნდობასაც ეღებოდა.

ერეკლე მეფეს დიდ ხანს აღარ უცოცხლია... 11 იანვარს 1798 წ. ქ. თელავში გარდაიცვალა 78 წლის მოხუცი გმირი პატარა-კახი.

X თავი

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობა რუსეთის მთავრობის მიერ და რუსეთთან შერტყმა

სამეფო ტახტზე ასულს გიორგი მეფეს არც მამის ნიჭი და პირადი სიქველე აქონდა, არც საიმისო გავლენა მოეპოვებოდა ხალხში, რომ ესოდენ გართულებულ პოლიტიკურ მდგომარეობითგან ბრძნულის შორს-გამსჭვრეტელობითა და სიფრთხილით საქართველო სამშვიდობოს გამოეყვანა. პირიქით შინაური უწყესობა გაძლიერდა, გარეშე მტრები უფრო გათამამდნენ, გუდალწყველი მეგობრული გრძნობითა და უანგარო კეთილმოსურნეობით გამსჭვალული ძლიერი მოკაქშირის მფარველობა და დახმარება-კი არა სჩანდა.

ასეთ გარემოებაში მყოფს გიორგი მეფეს რუსეთის მხრივ შევლის იმედი აღარა აქონდა და ამის გამო მან გადასწყვიტა დარიალის კარი ჩაეკეტა და სამხრეთისაკენ გზა რუსებისათვის სამუდამოდ დაეხშო. მას

ეგონა, რომ ისევ ოსმალეთთან პოლიტიკური შეთანხმება და მისი მოკავშირეობა მიანიჭებდა ღონეშიხდელს საქართველოს მშვიდობიანობას. მეფემ უკვე დესპანიც კი გაგზავნა ახალციხის ფაშასთან, რომ იქითგან სტამბოლში წასულიყო ამ საქმის მოსაწყობად. მაგრამ დესპანი ჯერ ახალციხეს არ გასცილებოდა, რომ რუსეთითგან ტახტის მემკიდრე ბატონიშვილი დაეთითი წამოვიდა, რომელმაც რუსეთის ხელმწიფეს პაელეს საქართველოსადმი კეთილ განწყობილების ამბავი წამოიტანა. მაშინვე კვლავ „ქრისტეს მოყვარე“ რუსეთის მხრივ უანგარო დახმარების იმედი დაიბადა და საქართველოს ელჩი ახალციხითგან სწრაფად უკან დაბრუნებულ-იქმნა (Бутковъ. Матеріалы II, 446).

როდესაც გიორგი მეფემ რუსეთის ხელმწიფეს პაელეს თავის სამეფო ტახტზე ასულა აცნობა, პაელემ მოლოცვასთან ერთად მოსწერა, რომ 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით იგი მოვალეა რუსეთის იმპერატორს დამტკიცება სთხოვოს (იქვე II, 448). თვითონ მას კი ავიწყდებოდა, რომ ამ ხელშეკრულებამ მარტო საქართველოს არ დააკისრა მოვალეობა, არამედ რუსეთის სახელმწიფოსაც და რომ თვით რუსეთს არც ერთი ეს მოვალეობათგანი ჯერ ასრულებული არ ჰქონდა.

16 აპრ. 1799 წ. საქართველოში რუსეთის ელჩი დაინიშნა და 2 ბატალიონი ჯარიც გამოიგზავნა ვითომც საქართველოს დასაცავად (Бутковъ. Матеріалы II, 449). ერთმაცა და მეორემაც საქართველოს მხოლოდ ამავ ელჩის დასასრულს მოაღწიეს (იქვე II, 451). რუსეთის მთავრობამ თავის ელჩის დააყვალა, რომ მას მეფისათვის საიდუმლოდ თვალყური ედევნებინა. მაშასადამე თვით მეფეც კი საეჭვოდ მიიჩნდათ და მის ერთგულებას არ ენდობოდნენ, თემცა საქართველოს მთავრობამ რუსეთისადმი განუხსადვრელი და გადამეტებული ნდობა არა ერთხელ დაამტკიცა და ამის წყალობით ძალიანაც ისარადა.

ყველაფერი მოწმობდა, რომ რუსეთი ესხლა კი თითქოს მართლაც დაინტერესებული იყო საქართველოს მდგომარეობით და ნუნ ქვეყანასთან მჭიდრო კავშირის დაჭერას ცდილობდა. მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც რუსეთს საქართველოსთვის არ შეუწყუხებია თავი, არამედ მხოლოდ პირად, სარგებლობით ხელმძღვანელობდა იგი და თავის საიდუმლო გეგმის განხორციელებასე სრუნავდა.

კამერპერმა გრაფმა მუხინ-პუშკინმა იმპერატორ პაელეს წინაშე იშუამდგომლა, რომ მას ნება და საშუალება მისცემოდა საქართველოში გასამგზავრებლად და იქაურ მთების მდიდარ მადნეულობის გამოსაკვლეპად. 17 ოქტ. 1799 წ. მან ნებართვა მიიღო და გამოემგზავრა კიდეც.

გრაფმა მუხინ-პუშკინმა თავის ხელმწიფეს მოხსენებაში საქართველოს ეველა ღირსებანი აუწერა და ის მნიშვნელობაც გაუთვალისწინა. რომელიც საქართველოს დაპყრობის შემთხვევაში რუსეთს ექმნებოდა.

როდესაც საქართველოს ადგილობრივი სიმდიდრის შესწავლამ მას თვალწინ გადაუშალა ჩვენი ქვეყნის მთელი საუნჯე, ბუნების მშვენიერება და „სამოთხის მსგავსი პავა“, მან 1800 წ. თავის ხელმოწიფეს მოხსენებაში საქართველოს ყველა „ზემოაღნიშნული ღირსებანი აუწერა და ის მნიშვნელობაც გაუთვალისწინა, რომელიც ჩვენს სამშობლოს რუსეთისათვის ექმნებოდა, საქართველო რომ რუსეთს დაეპყრო. მაშინ რუსეთი მდიდარს ქვეყანას შეიძენდა და კავკასიის მთიულთა თავდასხმისაგან სამუდამოდ უსრუნველყოფილი იქმნებოდაო. იმიტომ, რომ ორთავე მხრივ ნატკერილნი ისინი ევლარას გაბედავდნენ, ოსმალეთთან, ან სპარსეთთან ომის დროსაც რუსეთს დიდი სამხედრო უპირატესობა ექმნებოდა. მაგრამ ამას გარდა რუსეთს სპარსეთისა და ინდოეთის ვაჭრობის ფართო ასპარეზიც გაეხსნებოდა“ (Бутковъ. Матеріалы II, 463-464). მაშასადამე ჩვეულებრივს ეკონომიურს ინტერესებს გარდა, „ზღაპრულ ინდოეთზე ოცნებასთან ერთად, აქ უკვე გარკვეული პოლიტიკური გეგმაცაა გათვალისწინებული.

ეს აზრი პეტერბურგში მოწონებულ იქმნა. 18 დეკემბ. 1800 წ. პავლე იმპერატორმა ხელი მოაწერა მანიფესტს საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ და შემდეგ კი გიორგი მეფეს წინდაწინეუ დამსაღებელი ქაღალდი გაუგზავნეს ხელმოსაწერად, რომელშიაც ეითომ თვით მეფე სთხოვდა რუსეთის ხელმწიფეს, რომ მას საქართველო ერთხელ და სამუდამოდ რუსეთთან შეერთებინა და რუსეთის განუყოფელ ნაწილად ექცია. მაგრამ საქმე ისე დატრიალდა, რომ მთელი ეს შეთხზული გეგმა ნაიფუშა: გიორგი მეფე გარდაიცვალა 22 დეკემბერს 1800 წ. ისე, რომ ხელმოსაწერი ქაღალდი მას თვალთითაც არ უნახავს, რათგან მისი მომტანნი ამ დროს ჯერ საქართველოში ჩამოსული არც კი იყვნენ (Бутковъ. Матеріалы II, 465).

ასეთი შესაძლებლობა რუსეთის მთავრობას წინდაწინეუ გათვალისწინებული პქონდა და ამისთანა შემთხვევისათვისაც მას უკვე 15 ნოემბერს თავის წარმომადგენლისათვის საქართველოში ნაბრძანები პქონდა, რომ რა წამს გიორგი მეფე გარდაიცვლებოდა, საქართველოს სამეფო ტახტზე ასვლის ნება არავისთვის მიეცათ. ეს გარემოება გენ. კნორინგმა გიორგი მეფის გარდაცვალებისთანავე აცნობა საქართველოს მცხოვრებთ და თანაც იმ ოთხ ბატალიონ ჯარის გარდა, რომელიც რუსებს ამ დროისათვის ჩვენს ქვეყანაში მოეპოვებოდათ, სანქპაროდ კიდევ ერთი ბატალიონი დაიბარა (იქვე II, 465-466).

პავლე I-ის გადაწყვეტილი პქონდა, რომ საქართველო ერთბაშად რუსეთის გუბერნიად ექცია და სენატისა და სინოდისათვის დაემორჩილებინა.

ექცია. მაგრამ საქმე ისე და-

1783 წ. დადებული ხელშეკრულების მე-12-ე მუხლში ნათქვამია, რომ ამ ხელშეკრულების პირობების შეცვლა ან შეესება მხოლოდ ორთავე მხრის თანხმობით შეიძლებოდა.* რათგან 1783 წ. შემდგომ აღდარავითარი სხვა ხელშეკრულება საქართველოს და რუსეთს შორის არ დადებულა და არც რაიმე ცვლილება ყოფილა შეტანილი ორთავე მხრის თანხმობით, ამიტომ რუსეთის მთავრობას უნდოდა, რომ მას რაიმე საბუთი ჰქონოდა იმის დასამტკიცებლად, ვითომც თვით საქართველოს მსურდა თავისი სახელმწიფოს მოსპობა და რუსეთის განუყოფელ ნაწილად გადაქცევა. რაკი გიორგი მეფის სიკვდილის გამო ეს მათი გეგმა ფიზიკურადაც განუხორციელებელი იყო, ამიტომ რუსეთის მთავრობამ აღარც ხელშეკრულების ცხადს დარღვევას და არც საჯარო სიცრუეს მოერიდა და რაწამს მან გიორგი მეფის სიკვდილის ამბავი შეიტყო, მაშინვე 18 იან. 1801 წ. პავლე პირველის მანიფესტი გამოაქვეყნა, რომელშიაც ნათქვამია, ვითომც თვით მეფე გიორგისა, მოწინავე წრეებისა და ქართველი ერის სურვილითა და თხოვნით რუსეთმა საქართველო სამუდამოდ შემოიერთა (Бутковъ. Материалы II, 466-467). არც მეფე გიორგის, არც მით უმეტეს ქართველ ხალხს ეს არც სდომებია და არც უთხოვია.

პავლე I-ს გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ საქართველო ერთბაშად რუსეთის გუბერნიად ექცია და სენატისა და სინოდისათვის დაემორჩილებინა (იქვე II, 469). 12 მარტს 1801 წ. პავლე გარდაიცვალა. მისმა მემკვიდრემ ალექსანდრე I-მა იგრძნო საქართველოს შეერთების მთელი უკანონობა და ამიტომ გადაწყვიტა გამოერეკია, რამდენად მართალია, რომ მთელ საქართველოს თავის ნებით მოესურვოს რუსეთთან განუყოფლად შეერთება და რომ მას თავის თავის დაცვა გარეშე და შინაურ მტრებისგან არ ძალუძს. ამ საკითხების გამორკვევა მან გენ. კნორინგს მიანდო, რომელმაც საქართველოში სამოსვლისთანავე გააუქმა ყველაფერი, რაც ტახტის მემკვიდრის ბატონიშვილი დაეითის ბრძანებით იყო შემოღებული, და ტფილისში საქართველოს უსენაესი მთავრობა დაარსა (Бутковъ. Материалы II, 473-475). უკვე ეს მისი ნაბიჯი ცხადპყოფს, თუ როგორი მიუდგომლობით გამოარკვევდა და სინამდვილით აუწერდა იგი ჩუენი ხალხის გულის ნაღებს და მისწრაფებას. ხოლო, რომ საქართველოს გარეშე მტრების წინააღმდეგ დახმარება ესაჭიროებოდა, ეს გარემოება თვით საქართველოსაც არ დაუმადავს, 1783 წ. ხელშეკრულებაც ხომ სწორედ ამ მიზნით იყო რუსეთთან დადებული.

როგორც რუსეთის მთავრობას საქართველოს შეერთება თავის სახელმწიფოსთან სასურველად და სასარგებლოდაც მიანდა (იქვე II, 473-474), გენ. კნორინგმაც ისე წარუდგინა ალექსანდრეს I-ეს, თუმცა არ შეეძლო დაემაღა, რომ საქართველოს უმადლეს წრეების ყველა წარმომადგენელი ამ შეერთების მომხრენი ყოფილიყვნენ. მისი სიტყვითაც ნახევარ თავადაზნაურობისას საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარუნება მსურდა (იქვე II, 475-484, განსაკ. 482). გრაფ. მუსინ-პუშკინმა,

* "Сей договоръ дѣлается на вѣчныя времена, но ежели что-либо усмотрѣно будетъ нужнымъ перемѣнить или прибавитъ для взаимной пользы, оное да возымѣетъ мѣсто по обоюдному соглашению".

რომელმაც პაულე I-ს ნაიგონა საქართველოს რუსეთთან შეერთების უარღრესი სარგებლობა, ეხლაც ამ გვარივე შინაარსის მოხსენება მიართვა ალექსანდრე I-ს (იქვე II, 484 შენ. I).

რამდენად გულწრფელი უნდა ყოფილიყო რუსეთის მთავრობის სურვილი ვითომც მას საქართველოს პოლიტიკურ ზრახვის უტყუარი ხმის გაგონება ნდომებოდეს, იქითგანაც სინანს, რომ მთელ ამ ამბავს საქართველოს სრულყოფილებიან დესპანს უმაღლადენ და მთელ ამ საქმეს საქართველოს შეერთების შესახებ ფარულად აწარმოებდენ (იქვე II, 485) იმიტომ, რომ კარგათ იცოდენ, რომ საქართველოს დესპანები მათთვის სასიამოვნოს არას იტყოდენ და ცხად-პყოფდენ, რომ საქართველოს რუსეთის მხოლოდ კაჟშირი და მფარველობა სურდა და სხვა არაფერი (Акты Кавк. Археогр. Ком. II, 304).

საქართველოში რომ არც ხალხი და არც თვით გიორგი მეფე თვის სახელმწიფოს დამოუკიდებელ არსებობის მოსმობაზე სრულებითაც არ

1801 წ. გამოქვეყნდა ალექსანდრე I-ის მანიფესტი, რომელშიაც ფარისევლურად ნათქვამი იყო, ვითომც ეს აქტი საქართველოს კეთილდღეობის ძლიერი სურვილით ყოფილიყოს ნაკარნახევი.

ფიქრობდა, ამას ის გარემოებაც ნათლად ამტკიცებს, რომ მაშინ ჩვენს სამშობლოში მოწინავე წრეებში ინტენსიური კულტურული მეშაობა სწარმოებდა და მტკიცე სამზადისი იყო როგორც სახელმწიფო წესწყობილების გასაუმჯობესებლად და ევროპიულის მსგავსად გარდასაქმნელად, ისევე ევროპიული მეცნიერების, ფილოსოფიისა და მწერლობის საქართველოში გადმოსანერგავად. საუკეთესო თხზულებები და სახელმძღვანელოები, რომელიც ფილოსოფიაში, ფიზიკაში და სამათემატიკო მეცნიერებაში და ბუნების მეტყველებაში, აგრეთვე სამხედრო ხელოვნებაში ევროპაში გამოდიოდა, ქართულადაც იყო ნათარგმნი. სასწავლებლებში სახმარებლად და წასაკითხავი წიგნები მისადგებოდა. იოანე ბატონიშვილმა ერცუღი მოხსენება წარუდგინა გიორგი მეფეს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა შეცვლილიყო საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილება, რომელშიაც სხვათა შორის სამი ღიჯეუმის

მსგავს უმაღლეს სასწავლებლის გახსნა იყო გათვალისწინებული. მეფე გიორგიმ 1799 წ. დაამტკიცა ეს პროექტი და მისი განხორციელება უნდა დაეწყო.

ასეთ სამზადისში მყოფ საქართველოს მოწინავე წრეებისათვის ცხადი იყო, რომ ძლიერი მოკაჟშირეს მფარველობითა და დახმარებით, ჩვენი ქვეყანა მთლიანდებოდა, გარეშე მტრებს მოიგერიებდა და მეუღრო ცხოვრების შემდგომ მტკიცე და ჩქარი ნაბიჯით წარმატების გზას დაადგობოდა.

მაგრამ 12 ენკენისთვეს 1801 წ. პეტერბურგში საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ ალექსანდრე I-ის მანიფესტი იყო გამოცხადე-

ბული, რომელშიაც ფარისეულურად ნათქვამი იყო, კითხმაც ეს აქტი მხოლოდ საქართველოს კეთილდღეობის ძლიერი სურვილით ყოფილიყო ნაკარნახევი. ღამის სიტყვებს რასაკვირველია არ შეუძლოთ მაინც გაეკარწყლებინათ ის მთაბუჭდილება, რომ რუსეთის მთავრობის საქციელი შემადრწუნებელი უკირობა, ფიცისა და აღთქმის დარღვევა და ძალმომრეობა იყო და სხვა არაფერი.

აღვილი წარმოსადგენელია, რაოდენ თავსარდამცემი უნდა ყოფილიყო ეს ამბავი ქართველ მოწინავე, შეგნებულ წრეებისა და მთავრობისათვის. რაკი რუსეთის მთავრობამ იცოდა, რომ საქართველო ამის გამო აღშფოთებული იქნებოდა, შეიძლია თვის განმავლობაში ამ მანიფესტს საქართველოში

გენერალ კნორინგს იმედი არა ჰქონდა, რომ ქართველები ნებაყოფლობით საკუთარ დამოუკიდებლობის მოსპობაზე თანხმობას განაცხადებდნენ და ამიტომ გადასწყვიტა ეს საქმე მოტყუებით და მუქარით მოეხერხებინა.

არ აცხადებდა. ხოლო როდესაც მეტი დამალვა აღარ შეიძლებოდა და მისი გამოქვეყნება და ხალხის დაფიცება აუცილებელი შეიქმნა, მაშინაც გენ. კნორინგს იმედი არა ჰქონდა, რომ ქართველები ნებაყოფლობით საკუთარ დამოუკიდებლობის მოსპობაზე თანხმობას განაცხადებდნენ და რუსეთის ქვეშევრდომობის ფიცს მიიღებდნენ. ამიტომ გადასწყვიტა ეს საქმე მოტყუებით და მუქარით მოეხერხებინა. მან დაჰპატიჟა გაულენიანი წრეები, თავდა-აწნაურობა და ქ. ტფილისის მოქალაქენი და როდესაც ყველამ თავი მოიყარა, მან ბრძანება გასცა, რომ მათთვის საიერიშოდ განმსადგურდი („аки штыромом“) რუსის ჯარი შემოერთება. მაშინდელი ერთ რუსული ცნობის მიხედვით „ლამების ხახასავით განხმული იყო“ თურმე იქ სარბასნების პირი. გენ. კნორინგმა ამის მნახველს ხალხს წინადადება მისცა რუსეთის ქვეშევრდომობისა და ერთგულების ფიცი მიეღოთ. ქართველობა გაოცებული და აღშფოთებული იყო ასეთი უმსგავსი საქციელით. მოწინავე წრითგან მრავალმა იმოდენი გამბედაობა გამოიჩინა, რომ შემორტყმულ ჯარს არ შეუშინდა, ძალით ფიცი არ მიიღო და ეკლესიითგან გავიდა. მაშინვე გენ. კნორინგმა

ბრძანება გასცა, რომ უკმაყოფილონი დაეჭირათ და ციხეში წაესვათ (Дубровинъ. Исторія войны... на Кавказѣ III. 444).

მაინც ბევრისათვის იმდენად ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ „ქრისტეს-მოყვარე“ რუსეთის ხელმწიფეებს ფიცისა და ხელშეკრულების დარღვევა შეეძლოთ და პატარა საქართველო „მფარველს“ მოკაემშირეს ძალმომრეობით დაეპყრათ, რომ ეს ყველაფერი საქართველოში გამოგზავნილ რუს მოხელეთა პირადი თვითნებობა და მეტიწრობა ეგონათ. ეს ქართველები დარწმუნებულები იყვნენ, რომ საქართველოს შელახულ უფლებათა და დამოუკიდებლობის აღსადგენად საკმარისი იყო მხოლოდ რუს ხელმწიფესათვის საქმის ნამდვილი ვითარება ეცნობებინათ (იქვე 446). თვით პეტერბურგში მყოფი საქართველოს ელჩი გარს. ჭაუჭავაძეც თუმცა აღშფოთებული იყო იმ გარემოებით, რომ მეფე გიორგის არც ერთი მონდობილობა და სურვილი ასრულებული არ იყო, პირიქით მეფობა მოსპეს და საქართველო საშინლად დაამცირეს, მაგრამ მასაც ეგონა, რომ ეს გენ. კნორინგის ცრუ ცნობებით სავსე მოხსენების წყალობით მოხდა და ვითომც საკმარისი იყო ქართველ ხალხს რუსეთის ხელმწიფესათვის თავისი ნამდვილი გულისწადილი ეცნობებინა, რომ მაშინვე ყველაფერი გამოსწორებულიყო (АКАГК II, 304). გამოსცდილებამ და რუსეთის მთაწრობის პოლიტიკამ საქართველოში ნათლად დაამტკიცა ამ განუსაზღვრელი ნდობისა და გულუბრყვილობის სრული უსაფუძვლობა!...

წყაროების შემოკლებულ სათაურებისა და სიტყვების განმარტება

АКАГК - Акты изданные Кавказской археографической комиссіей.

Бурнашевъ Картина - С. Д. Бурнашевъ. Картина Грузіи или описаніе политическаго состоянія царствъ Карталинскаго и Кахетинскаго. Тифлисъ 1896 г.

ბუტკოვი, Бутковъ Матеріалы - И. Г. Бутковъ. Матеріалы для новой исторіи Кавказа съ 1722 по 1803 годъ I და II წ. СИБ. 1869

ნუბ. - დ. ნუბინაშვილის გამოცემა.

პროფ. ცაგარელი Грамоты - Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столѣтія, относящіеся къ Грузіи.

ჭიჭ. - ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა.

შინაარსი

წინასიტყვაობა	4
შესავალი	5
I თავი. რუსეთის პოლიტიკური დახმარების მოიმედებობა ვახტანგ VI-ის დროს საქართველოში და მისი შედეგი	8
II თავი. აღმოსავლეთ საქართველოს განსაცდელი და თეიმურაზ II და ერეკლე II ღვაწლი საქართველოს წინაშე	13
III თავი. დამოკიდებულება საქართველოსა და რუსეთს შორის 1783 წ. ხელშეკრულებამდე	15
§1. რუსეთ-ოსმალეთის პირველი ომი ეკატერინე II დროს, საქართველოს წათრევა ამ ომში ოსმალეთის წინააღმდეგ და ამის შედეგი	15
§2. აღმ. საქართველოს მდგომარეობა 1773- 1783 წ. ერეკლე II დამოუკიდებელ პოლიტიკის წყალობით	19
IV თავი. 1783 წ. ხელშეკრულება რუსეთ-საქარ- თველოს შორის	20
§1. მისი წარმოშობის ისტორია	20
§2. 1783 წ. ხელშეკრულების შინაარსი და მის მიერ დამყარებული უფლებრივი დამოკიდებულება	21
V თავი. 1783 წ. ხელშეკრულების შედეგი	26
VI თავი. რუსეთის მიერ მიტოვებულ საქარ- თველოს მდგომარეობა	29
VII თავი. აღა-მაჰმედ-ხანის შემოსევა საქარ- თველოში	31
VIII თავი. რუსეთის გალაშქრება აღა-მაჰმედ-ხანისა და სპარსეთის წინააღმდეგ 1796 წ., მისი მოწვევებული და ნამდვილი მიზეზები და დასასრული	34

IX თავი.	რუსეთ-საქართველოს ურთიერთი დამოკიდებულების საფუძველი და მისწრაფებათა შეურიგებლობა	33
X თავი.	საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობა რუსეთის მთავრობის მიერ და რუსეთთან შეერთება	42
წყაროების შემოკლებულ სათაურებისა და სიტყვების განმარტება		49